

Η ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης

Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές

Ευαγγελία Παπαέτρου

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Περίληψη

Το πρότυπο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας που επικράτησε κατά την πρόσφατη περίοδο ήταν στηριγμένο στην εγχώρια ζήτηση, στην παροχή μη εμπορεύσιμων και μη ανταγωνιστικών υπηρεσιών και σε μια αντίληψη για την οργάνωση της οικονομίας, η οποία παρήγαγε μεγάλα δημοσιονομικά και εξωτερικά ελλείμματα, τα οποία αναδείχθηκαν πιο έντονα με την κορύφωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μη βιώσιμου δημόσιου και εξωτερικού χρέους. Η ελληνική οικονομία αν και σημείωσε σημαντική πρόοδο την περίοδο 2001-2007 και είχε κατά μέσον όρο υψηλό ρυθμό ανάπτυξης (μέσος όρος της περιόδου 2001-2007: 4,1%) διατήρησε χαμηλή ανταγωνιστικότητα, υψηλά ελλείμματα του δημόσιου τομέα και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, ενώ το δημόσιο χρέος δεν μειώθηκε λόγω των υψηλών ελλειμμάτων. Η επιδείνωση των βασικών δεικτών της οικονομίας και το δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον προκάλεσαν την απώλεια της εμπιστοσύνης των αγορών προς την Ελλάδα και την εκτίμηση ότι η χώρα δεν θα μπορέσει να αποπληρώσει τα χρέη της στο μέλλον, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της χώρας από τις διεθνείς αγορές. Η χώρα, με την οικονομική στήριξη που της δόθηκε, ανέλαβε τη δέσμευση να προχωρήσει με ταχείς ρυθμούς τη δημοσιονομική προσαρμογή, τις διαρθρωτικές αλλαγές και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Τρία χρόνια μετά την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου και των προγραμμάτων προσαρμογής, η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής δραστηριότητας. Στη χώρα συντελέστηκε μία από τις μεγαλύτερες σε έκταση δημοσιονομική προσαρμογή, ενώ κατά την πρόσφατη περίοδο σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις. Ως συνέπεια των σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας που αφορούσαν το επίπεδο των αποδοχών και το θεσμικό πλαίσιο διαμόρφωσής τους και της οικονομικής ύφεσης, επηρεάστηκε η αγορά εργασίας.

Σκοπός της μελέτης είναι να παρουσιάσει τις εξελίξεις βασικών δεικτών της ελληνικής αγοράς εργασίας κατά την πρόσφατη περίοδο και να αναδείξει τις προοπτικές της. Η εξέταση των δεικτών της ελληνικής αγοράς εργασίας έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς σχετίζεται με το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας και επηρεάζει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας κατά την τρέχουσα περίοδο και στο μέλλον.

1. Εισαγωγή

Το πρότυπο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας που επικράτησε κατά την πρόσφατη περίοδο ήταν στηριγμένο στην εγχώρια ζήτηση, στην παροχή μη εμπορεύσιμων και μη ανταγωνιστικών υπηρεσιών και σε μια αντίληψη για την οργάνωση της οικονομίας, η οποία παρήγαγε μεγάλα δημοσιονομικά και εξωτερικά ελλείμματα, τα οποία αναδείχθηκαν πιο έντονα με την κορύφωση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μη βιώσιμου δημόσιου και εξωτερικού χρέους. Η ελληνική οικονομία αν και σημείωσε σημαντική πρόοδο την περίοδο 2001-2007 και είχε κατά μέσον όρο υψηλό ρυθμό ανάπτυξης (μέσος όρος της περιόδου 2001-2007: 4,1%) διατήρησε χαμηλή ανταγωνιστικότητα, υψηλά ελλείμματα του δημόσιου τομέα και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, ενώ το δημόσιο χρέος δεν μειώθηκε λόγω των υψηλών ελλειμμάτων. Η επιδείνωση των βασικών δεικτών της οικονομίας και το δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον προκάλεσαν την απώλεια της εμπιστοσύνης των αγορών προς την Ελλάδα και την εκτίμηση ότι η χώρα δεν θα μπορέσει να αποπληρώσει τα χρέη της στο μέλλον, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της χώρας από τις διεθνείς αγορές. Η χώρα, με την οικονομική στήριξη που της δόθηκε, ανέλαβε τη δέσμευση να προχωρήσει με ταχείς ρυθμούς τη δημοσιονομική προσαρμογή, τις διαρθρωτικές αλλαγές και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Τρία χρόνια μετά την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου και των προγραμμάτων προσαρμογής η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής δραστηριότητας. Στη χώρα συντελέστηκε μία από τις μεγαλύτερες σε έκταση δημοσιονομική προσαρμογή, ενώ κατά την πρόσφατη περίοδο σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις. Η οικονομική δραστηριότητα υποχώρησε σημαντικά κατά περίπου 23%, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 14,7 ποσοστιαίες μονάδες, (από 9,5% το 2009 σε 24,2% το 2012) και το ποσοστό απασχόλησης, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υποχώρησε σημαντικά κατά 8,6 ποσοστιαίες μονάδες (από 48,7% το 2009 σε 40,1% το 2012).

Το βασικό επιχείρημα για τη ριζική αλλαγή των εργασιακών σχέσεων ήταν η αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μέσω του περιορισμού των δυσκαμψιών και περιορισμών στην αγορά εργασίας. Στην αγορά εργασίας εφαρμόστηκαν πολλές από τις δυνατότητες που παρείχε το νέο νομικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας, όπως διαμορφώθηκε με τους νόμους που ψηφίστηκαν μετά τον Μάιο του 2010, όπως μείωση του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου (για τα άτομα άνω των 25 ετών οι κατώτατες αποδοχές μειώθηκαν κατά 22% και για τους νέους κάτω των 25 ετών κατά 32%), εκ περιτροπής εργασία, μετατροπή της πλήρους σε μερική απασχόληση, μείωση του κόστους καταγγελίας σύμβασης, διάκριση των κατώτατων αμοιβών που προσδιορίζονται νομοθετικά και των αμοιβών μετά από διαπραγμάτευση, διαθεσιμότητα των μισθωτών, περικοπή της υπερωριακής απασχόλησης, αναστολή αυξήσεων μέσω ωριμάνσεων, ρυθμίσεις στη διαδικασία επίλυσης συλλογικών διαφορών, επέκταση της δοκιμαστικής περιόδου απασχόλησης, μείωση της μετενέργειας των συλλογικών συμβάσεων μετά τη λήξη τους και καθορισμός της μέγιστης διάρκειας των συλλογικών συμβάσεων, διευκόλυνση στη σύναψη επιχειρησιακών συμβάσεων κ.ά. Επίσης πρόσφατες νομοθετικές αλλαγές διαμορφώνουν μια νέα διαδικασία - μηχανισμό για τον προσδιορισμό του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου νομοθετικής για τους εργαζομένους ιδιωτικού δικαίου όλης της χώρας μετά από διαβούλευση, η οποία θα διεξάγεται μεταξύ των κοινωνικών εταίρων και της κυβέρνησης με την τεχνική και επιστημονική υποστήριξη εξειδικευμένων επιστημονικών, ερευνητικών και συναφών φορέων και εμπειρογνομόνων και λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση και τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας και της αγοράς εργασίας.¹

Ως συνέπεια των σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών στην αγορά εργασίας που αφορούσαν το επίπεδο των αποδοχών και το θεσμικό πλαίσιο διαμόρφωσής τους και της οικονομικής ύφεσης, επηρεάστηκε η προσφορά και η ζήτηση της αγοράς εργασίας. Σκοπός της παρούσης μελέτης είναι να παρουσιάσει τις εξελίξεις βασικών δεικτών της ελληνικής αγοράς εργασίας κατά την πρόσφατη περίοδο και να αναδείξει

¹ Η νέα διαδικασία-μηχανισμός διαμόρφωσης νομικώς καθορισμένου κατώτατου μισθού τίθεται σε ισχύ μετά τα προγράμματα Δημοσιονομικής Προσαρμογής και όχι πριν την 1/1/2017.

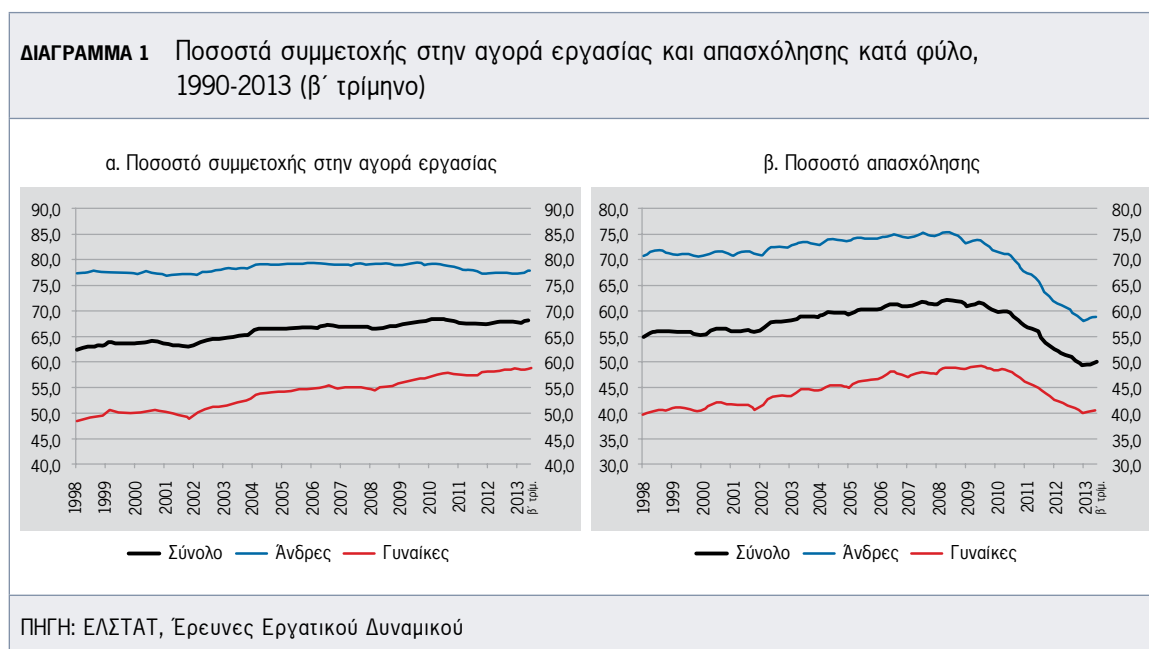
τις προοπτικές της. Η εξέταση των δεικτών της ελληνικής αγοράς εργασίας έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς σχετίζεται με το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας και επηρεάζει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας κατά την τρέχουσα περίοδο και στο μέλλον.

2. Βασικοί δείκτες της ελληνικής αγοράς εργασίας: ποσοστά απασχόλησης, συμμετοχής στην αγορά εργασίας και ανεργίας

2.1 Ποσοστά απασχόλησης και συμμετοχής στην αγορά εργασίας

Η περίοδος από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι την έναρξη της κρίσης χαρακτηρίστηκε από αύξηση του συνολικού ποσοστού συμμετοχής στην αγορά εργασίας και της απασχόλησης, και ιδιαίτερα των γυναικών. Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην ελληνική αγορά εργασίας, όπως και διεθνώς, οφείλεται, μεταξύ άλλων, σε αλλαγές στη διάρθρωση της οικονομικής δραστηριότητας, όπως στην αύξηση του τομέα των υπηρεσιών, όπου οι γυναίκες απασχολούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τον δευτερογενή τομέα, σε θεσμικές αλλαγές, όπως μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, μέτρα για τη βελτίωση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων και συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, και σε κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, όπως η βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, η εσωτερική μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα κ.λπ.

Η ανοδική τάση του ποσοστού συμμετοχής στην αγορά εργασίας² ανακόπτεται το γ' τρίμηνο του 2010 αλλά μετά μια οριακή μείωσή του αρχίζει εκ νέου να αυξάνεται. Διακριτές είναι οι αλλαγές της συμμετοχής στην αγορά εργασίας ανδρών και γυναικών: το ποσοστό συμμετοχής των ανδρών από το γ' τρίμηνο του 2009 βρίσκεται σε καθοδική πορεία, υποχωρώντας σημαντικά κατά περίπου 2,0 εκατ. μονάδες, ενώ το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας των γυναικών αυξάνει σημαντικά σε όλη την περίοδο (Διάγραμμα 1).

² Το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας των ατόμων μεταξύ 15 και 64 ετών υπολογίζεται ως ο λόγος του εργατικού δυναμικού ηλικίας μεταξύ 15 και 64 ετών προς τον αντίστοιχο πληθυσμό.

Η τάση αύξησης του ποσοστού απασχόλησης,³ που επικράτησε πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, ανατρέπεται κατά τη διάρκεια αυτής και το ποσοστό απασχόλησης υποχωρεί σημαντικά κατά 13,2 εκατ. μονάδες, από 61,3% το α' τρίμηνο του 2008 σε 48,1% το α' τρίμηνο του 2013 (Διάγραμμα 1). Η μείωση της απασχόλησης αντανακλά κυρίως την ισχυρότερη μείωση της απασχόλησης των ανδρών σε σχέση με αυτήν των γυναικών, καθώς το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών υποχώρησε κατά 16,6 εκατ. μονάδες, ενώ των γυναικών κατά 7,8 εκατ. μονάδες κατά την ίδια περίοδο (Πίνακας 1). Στην παρούσα ύφεση η απασχόληση των ανδρών είναι περισσότερο ευαίσθητη στη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας σε σχέση με την απασχόληση των γυναικών, κυρίως γιατί οι άνδρες εργαζόμενοι απασχολούνται σε κλάδους της οικονομίας που επλήγησαν εντονότερα, όπως ο κλάδος των κατασκευών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας και απασχόλησης κατά φύλο, 2002-2013 (α' τρίμηνο)									
	2002 - 2013			2002 - 2008			2008 - 2013		
	2002	2013	Μεταβολή	2002	2008	Μεταβολή	2008	2013	Μεταβολή
Ποσοστό συμμετοχής									
Σύνολο	63,5	67,8	4,3	63,5	66,9	3,4	66,9	67,8	0,9
Άνδρες	77,2	77,3	0,1	77,2	79,1	1,9	79,1	77,3	-1,8
Γυναίκες	50,1	58,2	8,1	50,1	54,7	4,6	54,7	58,2	3,5
Ποσοστό απασχόλησης									
Σύνολο	56,1	48,1	-8,0	56,1	61,3	5,2	61,3	48,1	-13,2
Άνδρες	70,9	58,0	-12,9	70,9	74,6	3,7	74,6	58,0	-16,6
Γυναίκες	41,5	40,1	-1,4	41,5	47,9	6,4	47,9	40,1	-7,80
ΠΗΓΗ: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού									

Τα στοιχεία του Πίνακα 2 δείχνουν την πτώση της απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας και κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.⁴ Κατά την περίοδο μεταξύ του 2009 και του 2013 (β' τρίμηνο), εξαιτίας της υποχώρησης της εγχώριας ζήτησης, η μείωση της απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας ήταν περίπου 900 χιλ. άτομα και οι κλάδοι που υπέστησαν τις μεγαλύτερες απώλειες θέσεων ήταν οι κατασκευές, η μεταποίηση και το εμπόριο, παρουσιάζοντας μείωση θέσεων απασχόλησης κατά περίπου 194 χιλ. στις κατασκευές, 178 χιλ. στη μεταποίηση και 172 χιλ. στο εμπόριο.

³ Το ποσοστό απασχόλησης στην αγορά εργασίας μεταξύ 15 και 64 ετών υπολογίζεται ως λόγος των απασχολουμένων μεταξύ 15 και 64 ετών προς τον πληθυσμό των αντίστοιχων ηλικιών.

⁴ Τα στοιχεία αναφέρονται στο β' τρίμηνο κάθε έτους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, 2008-2013							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	ΜΕΤΑΒΟΛΗ 2009-2013
Σύνολο	4.582,5	4.531,9	4.427,0	4.156,3	3.793,1	3.632,2	-899,7
A. Γεωργία, Δασοκομία και Αλιεία	518,7	529,6	551,7	509,8	494,0	494,0	-35,6
B. Ορυχεία και Λατομεία	18,0	14,0	13,4	10,4	10,3	11,1	-2,9
Γ. Μεταποίηση	538,8	516,0	483,1	417,0	359,5	338,0	-178,0
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	36,1	30,5	27,6	22,7	26,0	27,5	-3,0
E. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	30,0	29,9	32,3	28,1	20,3	23,8	-6,1
ΣΤ. Κατασκευές	399,3	366,6	330,0	262,2	213,5	172,4	-194,2
Z. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	832,6	828,2	801,1	772,9	679,4	656,2	-172,0
H. Μεταφορά και αποθήκευση	215,4	219,8	204,8	205,5	182,7	180,5	-39,3
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	325,5	314,8	302,2	303,8	275,1	265,3	-49,5
I. Ενημέρωση και επικοινωνία	73,9	82,2	87,6	79,5	72,2	78,8	-3,4
K. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	121,0	114,1	115,1	111,9	122,4	113,4	-0,7
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9,2	8,7	6,5	4,5	6,5	2,3	-6,4
M. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	221,6	232,2	215,2	212,4	220,5	198,4	-33,8
N. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	77,8	78,6	74,1	81,7	72,3	60,9	-17,7
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	381,9	378,6	374,4	365,9	323,7	333,4	-45,2
O. Εκπαίδευση	323,7	331,9	331,1	313,0	306,3	284,1	-47,8
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	231,1	225,9	247,8	238,7	230,0	222,3	-3,6
P. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	59,0	55,9	49,0	48,4	41,8	41,6	-14,3
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	94,0	86,3	87,1	87,6	75,9	72,3	-14,0
T. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	73,4	87,1	91,3	78,6	58,4	54,6	-32,5
Y. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	1,7	1,1	1,5	2,0	2,2	1,4	0,3

Στη διεθνή βιβλιογραφία αναγνωρίζεται ότι η εξέλιξη των ποσοστών απασχόλησης και συμμετοχής στην αγορά εργασίας εξαρτάται από τον οικονομικό κύκλο, καθώς και την ένταση της ύφεσης (Erceg and Levin, 2013, Hotchkiss, 2013 και Duval et al. 2011). Στις προηγούμενες υφέσεις της παγκόσμιας οικονομίας, σε πολλές χώρες οι εργαζόμενοι, ιδιαίτερα της μεγαλύτερης ηλικίας, αποσύρθηκαν από την αγορά εργασίας επηρεαζόμενοι από τις αρνητικές προοπτικές για εύρεση εργασίας αλλά και από τις κυβερνητικές πολιτικές που σε αρκετές περιπτώσεις υιοθετούσαν προγράμματα πρόωρης συνταξιοδότησης. Η παρούσα διεθνής κρίση επηρεάζει την αγορά εργασίας και τους συμμετέχοντες σε αυτήν κατά διαφορετικό τρόπο σε σχέση με προηγούμενες υφέσεις (Mattingly and Smith, 2010, OECD, 2010). Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, παρά την εξασθένηση της ζήτησης, το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας αυξήθηκε (π.χ. Ισπανία, Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο), ενώ σε άλλες χώρες μειώθηκε (όπως Ιρλανδία, Πορτογαλία, Φινλανδία, Βέλγιο) (European Commission, 2012).

Στην Ελλάδα, η κρίση χρέους, η εξασθένηση της ζήτησης στο πλαίσιο αντιμετώπισης του προβλήματος της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και οι σημαντικές διαρθρωτικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας επηρέασαν την προσφορά και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας και τους συμμετέχοντες σε αυτήν. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα εμπειρικά ευρήματα πρόσφατων μελετών και την ανάλυση των στοιχείων του Πίνακα 1 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα για την Ελλάδα (OECD, 2012, Παπαπέτρου και Μπάκας, 2013):

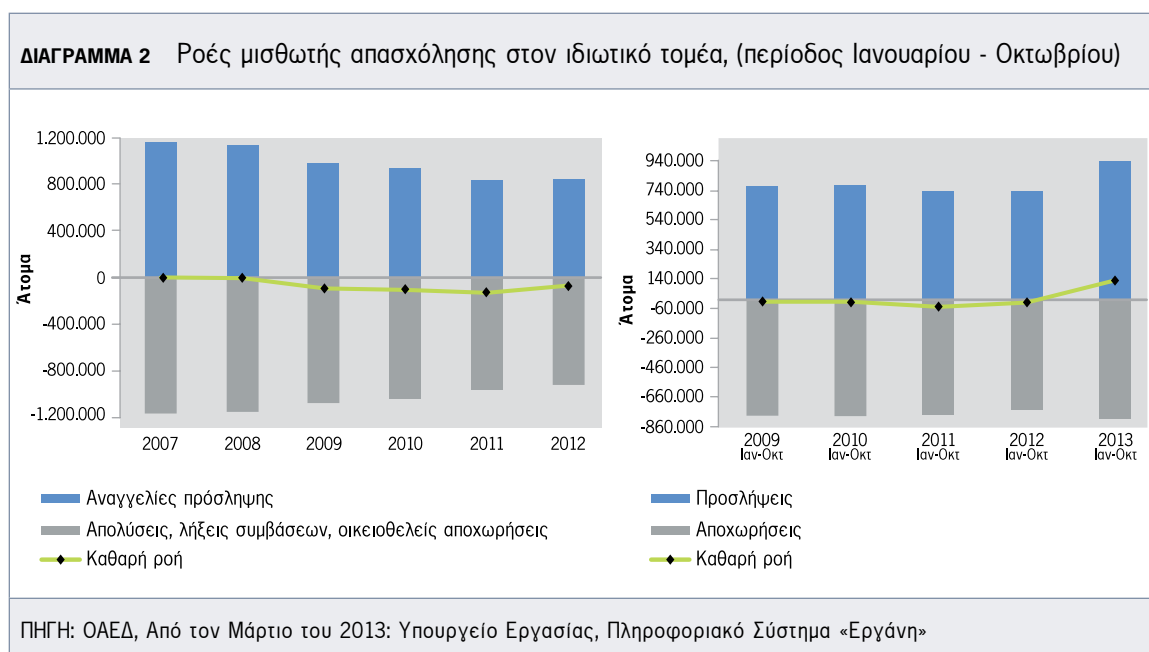
- (α) Η εξέλιξη των ποσοστών απασχόλησης και συμμετοχής στην ελληνική αγορά εργασίας εξαρτώνται από τη φάση του οικονομικού κύκλου που βρίσκεται η οικονομία. Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο αύξησης του προϊόντος, όπως χαρακτηρίζεται κατά την περίοδο πριν την έναρξη της κρίσης, το ποσοστό ανεργίας μειώνεται και το ποσοστό απασχόλησης αυξάνεται. Αντίθετα, σε περιόδους μεγάλης ύφεσης, όπως είναι η περίοδος μετά το 2008, το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται, το ποσοστό απασχόλησης μειώνεται σημαντικά (κατά 13,2 εκατ. μονάδες) και το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας αυξάνεται οριακά (κατά 0,9 εκατ. μονάδες).
- (β) Το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας αυξάνεται, επειδή οι δεύτεροι εργαζόμενοι στην οικογένεια (νέοι και γυναίκες) εισέρχονται στην αγορά εργασίας για να στηρίξουν το οικογενειακό εισόδημα το οποίο μειώνεται είτε λόγω απώλειας των θέσεων εργασίας είτε εξαιτίας του περιορισμού των ωρών απασχόλησης.⁵ Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας αυξάνεται σημαντικά την περίοδο μεταξύ του α' τριμήνου του 2008 και του α' τριμήνου του 2013 κατά περίπου 3,5 εκατ. μονάδες (ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών μειώνεται κατά περίπου 1,8 εκατ. μονάδες (Πίνακας 1). Επιπλέον τα στοιχεία δείχνουν ότι το ποσοστό των νέων ηλικίας 25 με 29 ετών που παραμένουν ανεργοί μειώθηκε από 15,1% σε 13,8% κατά την ίδια περίοδο.
- (γ) Σε συνθήκες περιορισμού της ζήτησης τα άτομα που εισέρχονται στην αγορά εργασίας έχουν περιορισμένες πιθανότητες απασχόλησης, επιτείνοντας το πρόβλημα της ανεργίας, της μακροχρόνιας ανεργίας και η ανεργία παρουσιάζει ενδείξεις εμμονής.
- (δ) Η ύπαρξη ανισορροπιών στην αγορά εργασίας (όπως για παράδειγμα η μείωση της απασχόλησης, η αύξηση της ανεργίας και της μακροχρόνιας ανεργίας), όπως φαίνεται ότι συμβαίνει στην ελληνική οικονομία μετά το 2008, υποδεικνύει την ανάγκη άσκησης ενεργητικών πολιτικών για την ανάσχεση της αύξησης της ανεργίας και της μείωσης της απασχόλησης.

Είναι αναγκαίο να επισημανθεί ότι, η διατήρηση υψηλών ποσοστών συμμετοχής στην ελληνική αγορά εργασίας είναι αμφίβολο αν θα συνεχιστεί για μεγάλο διάστημα, ή αν θα συνοδευτεί με αποχώρηση των ατόμων από την αγορά εργασίας σε περίπτωση που η ζήτηση παραμένει αναιμική, ή δεν υπάρξουν παρεμβάσεις οικονομικής πολιτικής που θα εξασφαλίζουν την παραμονή των ανέργων στην αγορά.⁶

⁵ Στη βιβλιογραφία αυτό αναφέρεται ως το αποτέλεσμα του προστιθέμενου εργαζομένου.

⁶ Πρόσφατα στοιχεία της ΕΕ (2013) δείχνουν ότι το ποσοστό των αποθαρρυσμένων εργαζομένων ως ποσοστό του μη ενεργού πληθυσμού αυξήθηκε από 1,7 το 2010 σε 1,9 το 2011 και σε 2,8 το 2012.

Ωστόσο, σύμφωνα με τα στοιχεία ρών της μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα φαίνεται ότι υπάρχουν ενδείξεις σταθεροποίησης της απασχόλησης για το 2013 (Διάγραμμα 2). Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας⁷ που απεικονίζουν τις ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, το ισοζύγιο ρών της μισθωτής απασχόλησης του πρώτου δεκαμήνου του 2013 διαμορφώνεται στις 130.703 νέες θέσεις εργασίας, σημαντικά υψηλότερο του αντίστοιχου ισοζυγίου του πρώτου δεκαμήνου του 2012 το οποίο ήταν αρνητικό κατά 16.827 έναντι του ίδιου διαστήματος του 2012 και του πρώτου δεκαμήνου του 2011 το οποίο ήταν αρνητικό, μειωμένο κατά 44.282 θέσεις εργασίας. Η εκτίμηση για τη σταθεροποίηση της απασχόλησης ενισχύεται από το γεγονός ότι η βελτίωση των ρών προέρχεται από τη βελτίωση των προσλήψεων.⁸

Οι πρόσφατες θεσμικές αλλαγές στην ελληνική αγορά εργασίας, μέσω των πρόσφατων νομοθετικών παρεμβάσεων σε αυτήν και στο εργατικό δίκαιο, σε συνδυασμό με τη μείωση της συνολικής ζήτησης, οδήγησαν σε διακριτές αλλαγές στην αγορά εργασίας ως προς τις μορφές απασχόλησης και αύξησαν την ευελιξία της. Συγκεκριμένα, το ποσοστό μερικής απασχόλησης,⁹ παρά το γεγονός ότι παραμένει από τα χαμηλότερα της ΕΕ-28, αυξήθηκε σημαντικά από 5,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2007 σε 8% το δεύτερο τρίμηνο του 2013 (Πίνακας 3). Επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας για το 2012, στη σύναψη νέων συμβάσεων οποιασδήποτε μορφής προέβησαν 5,88% λιγότερες επιχειρήσεις σε σχέση με το 2011 και σημειώθηκε μείωση των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης κατά 18,42%, αύξηση επί των συμβάσεων μερικής απασχόλησης κατά 3,61% και μείωση στην εκ περιτροπής απασχόληση κατά 3,93%. Επίσης, σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, οι συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης αντιπροσώπευαν το 55% των νέων συμβάσεων (έναντι ποσοστού 56,7% για το 2011 και 66,9% το 2010).

⁷ Από τον Μάρτιο του 2013 πηγή των στοιχείων είναι το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Πληροφοριακό σύστημα Εργάνη και για την προηγούμενη περίοδο ο ΟΑΕΔ.

⁸ Για να επιβεβαιωθεί η συνέχιση της θετικής τάσης χρειάζεται να ικανότερος αριθμός παρατηρήσεων. Επίσης επισημαίνεται ότι, η αλλαγή του τρόπου αποτύπωσης των ρών μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα με την εισαγωγή του πληροφοριακού συστήματος 'Εργάνη' ενδέχεται να επηρεάζει τη συγκρισιμότητα των στοιχείων.

⁹ Το ποσοστό μερικής απασχόλησης ορίζεται ως ο αριθμός των μερικώς ασχολουμένων ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των απασχολουμένων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Ποσοστό μερικής απασχόλησης σε χώρες της ΕΕ (ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΕ-28	17,6	17,6	18,1	18,7	18,8	19,3	19,6
ΕΕ-17	19	19	19,5	20,1	20,4	21	21,6
Βέλγιο	22,5	22,4	23,0	24,1	25,1	24,5	23,6
Βουλγαρία	1,7	1,9	2,3	2,2	2,3	2,5	2,6
Τσεχία	4,4	4,3	4,8	5,2	4,7	4,9	5,9
Δανία	23,2	23,7	25,3	26,2	25,6	25,5	25,4
Γερμανία	25,6	25,4	25,5	25,7	25,9	25,8	26,4
Εσθονία	7,0	5,6	10,7	10,4	9,5	9,7	8,7
Ιρλανδία	17,6	18,0	20,7	21,8	22,9	23,4	23,5
Ελλάδα	5,5	5,2	5,8	6,1	6,2	7,2	8,0
Ισπανία	11,8	11,9	12,8	13,4	14,0	14,8	16,3
Γαλλία	17,3	16,9	17,2	17,7	17,8	17,9	17,6
Κροατία	5,9	6,9	7,6	7,6	7,3	6,4	7,0
Ιταλία	13,3	14,4	14,2	14,8	15,3	17,0	17,8
Κύπρος	6,1	6,6	7,5	8,1	8,9	9,4	11,5
Λετονία	6,4	5,7	7,6	8,9	8,1	9,3	7,8
Λιθουανία	7,9	6,3	8,2	7,7	7,9	8,5	8,1
Λουξεμβούργο	17,5	16,3	17	17,8	18,1	18,7	18,7
Ουγγαρία	3,8	4,1	5,2	5,3	6,5	6,5	6,5
Μάλτα	10,7	11,4	11	11,2	11,9	12,6	14,1
Ολλανδία	46,3	46,7	47,6	48,5	48,5	49,1	50,1
Αυστρία	22,0	22,7	24,1	24,5	24,4	24,8	25,6
Πολωνία	8,5	7,6	7,8	7,8	7,3	7,2	7,0
Πορτογαλία	8,9	8,8	8,6	8,5	9,7	11,1	11,3
Ρουμανία	8,6	8,8	8,6	10,5	9,4	9,5	9,0
Σλοβενία	8,8	8,1	9,7	10,5	9,1	8,5	9,3
Σλοβακία	2,6	2,1	3,8	4,0	4,1	4,0	4,8
Φινλανδία	13,0	12,3	12,7	13,6	13,6	13,9	13,5
Σουηδία	24,3	26,1	26,0	25,9	25,4	25,1	24,7
Ην. Βασίλειο	24,2	24,2	25,0	25,7	25,6	26,1	25,8

ΠΗΓΗ: Eurostat, Σεπτέμβριος 2013

2.2 Ανεργία

Ακόμη και πριν την έναρξη της κρίσης η Ελλάδα είχε υψηλά ποσοστά ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας που αντικατόπτριζαν τις εγγενείς αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας αλλά και την αδυναμία της αγοράς εργασίας να εξασφαλίσει θέσεις σε εκείνους που βρίσκονταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα εκτός απασχόλησης (Λώλος και Παπαπέτρου, 2010). Η πρόσφατη οικονομική κρίση και η συσταλτική πολιτική που ακολούθησε την υπογραφή των μνημονίων συνεργασίας επέτεινε το πρόβλημα της ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας στην ελληνική οικονομία. Η περιοριστική πολιτική, δημοσιονομική και πιστωτική, η οικονομική αβεβαιότητα, η κρίση χρέους και η κατάρρευση των επενδύσεων επηρέασαν το βάθος και την έκταση της ύφεσης στη χώρα και επέδρασαν στην αύξηση της ανεργίας και στην εμμονή της ανεργίας. Στη διεθνή βιβλιογραφία επισημαίνεται ότι οι υφέσεις επιβάλλουν μεγάλα κόστη στην οικονομία, τα οποία εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη και όταν οι υφέσεις τελειώνουν και οι οικονομίες εισέρχονται σε περιόδους ανάκαμψης. Μεταξύ άλλων οι Delong and Summers (2012) υποστηρίζουν ότι κατά τη διάρκεια των υφέσεων στην οικονομία μειώνονται οι επενδύσεις, μειώνονται οι δαπάνες για την ενίσχυση της έρευνας και της τεχνολογίας, μειώνονται οι δεξιότητες των εργαζομένων οι οποίοι παραμένουν για μεγάλο διάστημα εκτός της αγοράς εργασίας, οι εργαζόμενοι δεν ακολουθούν την τεχνολογική πρόοδο που συντελείται στο αντικείμενό τους, ενώ οι νέοι εργαζόμενοι αδυνατούν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας με αποτέλεσμα να μην αποκτούν την εμπειρία και τις δεξιότητες που συνδέονται με τις θέσεις εργασίας. Ως συνέπεια των ανωτέρω, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι μια μείωση των επενδύσεων συνήθως επιμένει ακόμη και όταν βελτιωθούν οι οικονομικές συνθήκες, δημιουργώντας ανάλογες αρνητικές συνθήκες και στην αγορά εργασίας. Υποστηρίζουν δηλαδή ότι, κατά τη διάρκεια μεγάλων υφέσεων η συνεπακόλουθη μείωση των επενδύσεων δημιουργεί φαινόμενα «υστέρησης» τόσο στις επενδύσεις όσο και στην αγορά εργασίας.¹⁰

Ως αποτέλεσμα της ακολουθούμενης πολιτικής στην ΕΕ το ποσοστό ανεργίας στην Ένωση βρίσκεται στο υψηλότερο σημείο από την αρχή της νομισματικής ένωσης και οι παρατηρούμενες διαφορές στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Το χάσμα ανεργίας μεταξύ Αυγούστου 2008 και Αυγούστου 2013 διευρύνθηκε σημαντικά στις χώρες που βρίσκονται σε προγράμματα οικονομικής προσαρμογής, όπως στην Ελλάδα, στην Ισπανία και στην Κύπρο κατά 19,7 εκατ. μονάδες, 14,7 εκατ. μονάδες και 12,9 εκατ. μονάδες, αντίστοιχα (Πίνακας 4).

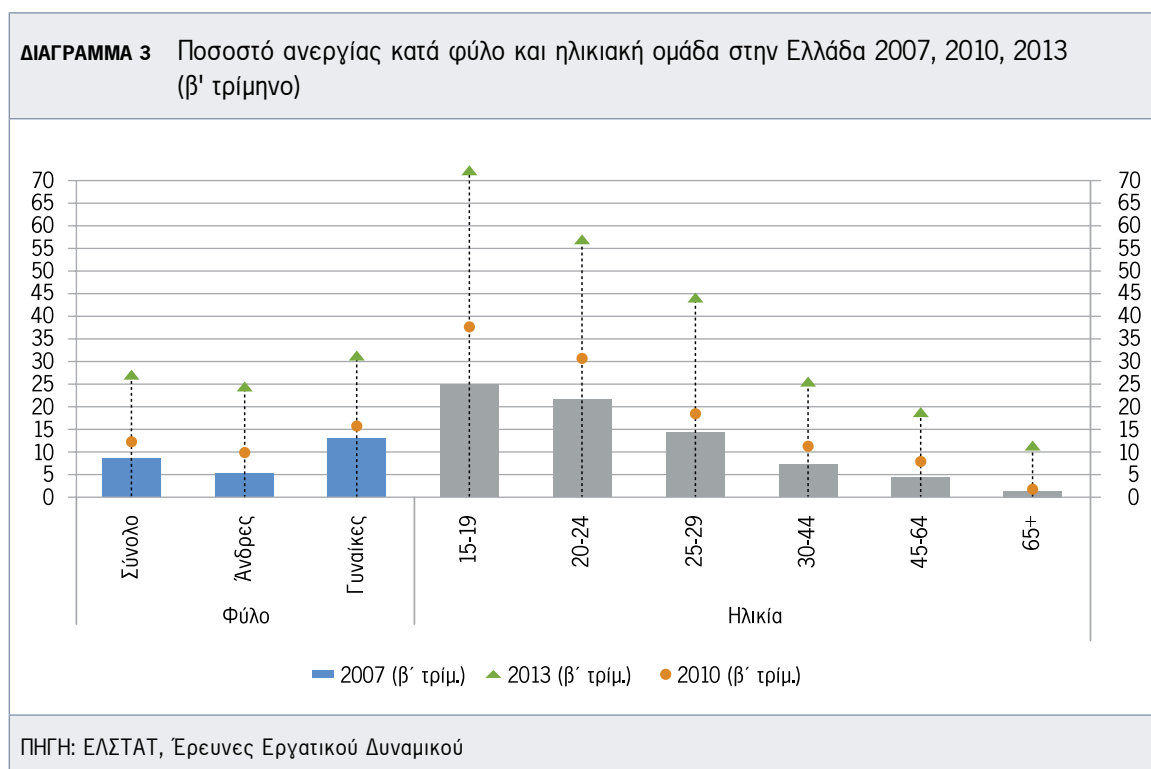
¹⁰ Υστέρηση στην αγορά εργασίας σημαίνει ότι μια βραχυπρόθεσμη αύξηση της ανεργίας συνήθως επιμένει, ακόμη και αν η οικονομία εισέλθει σε φάση ανάκαμψης και δημιουργηθούν νέες θέσεις απασχόλησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Ποσοστό ανεργίας σε χώρες της ΕΕ (ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, 15 ετών και άνω, Αύγουστος)						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ΕΕ-28	6,9	9,0	9,3	9,5	10,2	10,6
ΕΕ-17	7,4	9,5	9,7	9,8	11,0	11,7
Βέλγιο	7,9	8,3	8,7	8,0	7,8	9,1
Βουλγαρία	5,2	6,7	9,4	10,2	11,5	12,2
Τσεχία	4,2	7,7	7,2	6,4	7,3	7,3
Δανία	3,4	6,2	7,3	7,5	7,4	7,1
Γερμανία	7,3	8,0	6,6	6,0	5,3	5,0
Εσθονία	6,2	14,6	15,5	10,9	9,7	8,0
Ιρλανδία	7,3	13,1	14,3	15,4	15,3	14,1
Ελλάδα	7,2	9,1	12,4	18,7	24,7	26,9
Ισπανία	11,3	17,9	19,8	21,5	25,0	26,0
Γαλλία	7,8	9,6	9,7	9,6	10,2	10,9
Κροατία	6,8	8,7	11,5	12,2	14,4	15,5
Ιταλία	5,7	6,6	6,9	6,7	9,0	10,9
Κύπρος	3,5	5,4	5,9	7,7	11,9	16,4
Λετονία	7,4	18,8	18,5	15,1	13,7	–
Λιθουανία	5,6	13,7	17,9	15,0	12,5	11,9
Λουξεμβούργο	4,8	4,8	4,2	4,8	4,8	5,5
Ουγγαρία	7,7	10,3	10,9	10,7	10,4	9,8
Μάλτα	5,9	6,7	6,7	6,0	6,7	6,9
Ολλανδία	2,7	3,6	4,2	4,0	4,9	6,6
Αυστρία	4,1	4,8	4,5	3,8	4,5	4,7
Πολωνία	6,5	8,0	9,1	9,3	9,9	10,0
Πορτογαλία	–	–	–	12,5	16,1	16,3
Ρουμανία	5,4	6,9	7,1	7,2	6,6	7,3
Σλοβενία	4,1	6,2	7,1	7,8	9,3	10,1
Σλοβακία	8,8	12,4	14,0	13,1	13,6	13,5
Φινλανδία	5,6	7,6	7,3	6,6	7,3	7,1
Σουηδία	5,2	8,0	7,7	7,0	7,5	7,3
Ην. Βασίλειο	6,1	8,0	7,8	8,5	8,0	7,8

ΠΗΓΗ: Eurostat, Νοέμβριος 2013

Στην Ελλάδα η άνοδος του συνολικού ποσοστού ανεργίας συνοδεύτηκε και από μεταβολές στη σύνθεση των ανέργων ως προς το φύλο, την ηλικιακή ομάδα, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την εργασιακή εμπειρία και τη γεωγραφική της σύνθεση. Το ποσοστό ανεργίας¹¹ των γυναικών (31,3% για το β' τρίμηνο του 2013) είναι σημαντικά υψηλότερο από αυτό των ανδρών (24,3%) και σημαντικά υψηλότερο από το μέσο ποσοστό ανεργίας των γυναικών στην ΕΕ. Το χάσμα ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα μειώθηκε οριακά από 7,7 εκατ. μονάδες το β' τρίμηνο του 2007 σε 7,0 εκατ. μονάδες το β' τρίμηνο του 2013 (Διάγραμμα 3). Η οριακή μείωση του χάσματος ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών από την έναρξη της κρίσης αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι οι άνδρες πλήττονται εντονότερα σε σχέση με τις γυναίκες στην παρούσα κρίση, καθώς σημαντικό ποσοστό των γυναικών εργάζεται σε κλάδους μη εμπορεύσιμων αγαθών που στην παρούσα κρίση και μέχρι σήμερα υπέστησαν μικρότερες αλλαγές, ενώ η συμμετοχή τους στον κλάδο των κατασκευών, ο οποίος μειώθηκε σημαντικά, είναι μικρή.¹²

Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε για όλες τις ηλικιακές ομάδες μεταξύ του 2007 και του 2013 (β' τρίμηνο). Μεγαλύτερη ένταση εμφανίζεται στις νεότερες ηλικίες (20-24 ετών και 25-29 ετών), όπου η αύξηση της ανεργίας είναι 35,5 ποσ. μονάδες και 30,1 εκατ. μονάδες αντίστοιχα και η μικρότερη στους μεγαλύτερους ηλικιακά (45-64 ετών) από 4,1% σε 18,9% (14,8 ποσ. μονάδες) (Διάγραμμα 3).

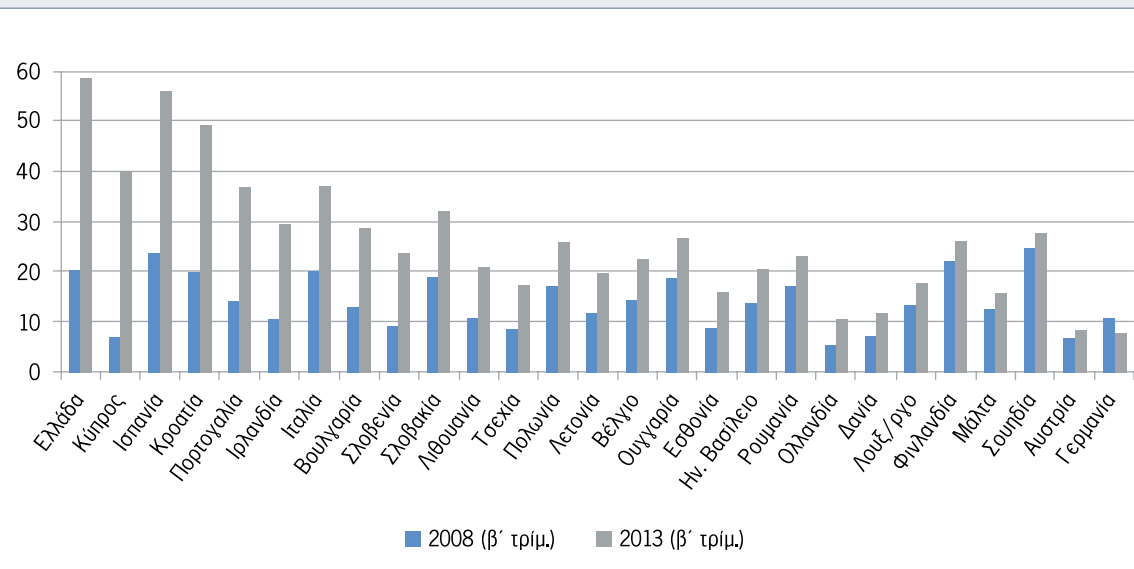

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), εξαιτίας των περιοριστικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν στις ευρωπαϊκές χώρες του Νότου, τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην ΕΕ όσον αφορά τους νέους 15-24 ετών καταγράφονται στην Ελλάδα, με ποσοστό που αγγίζει το 59% και την Ισπανία (56,1%), (β' τρίμηνο του 2013) (Διάγραμμα 4). Το χάσμα ανεργίας των νέων μεταξύ 2008 και 2013 (β' τρίμηνο) αυξήθηκε κατά 38,4 εκατ. μονάδες στην Ελλάδα, 33,2 εκατ. μονάδες στην Κύπρο και 32,2 εκατ. μονάδες στην Ισπανία. Σε επίπεδο ΕΕ-27, η ανεργία σε αυτή την ηλικιακή ομάδα έχει αυξηθεί κατά περίπου 50% από την έναρξη της οικονομικής κρίσης.

¹¹ Το ποσοστό ανεργίας αναφέρεται στην ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών.

¹² Παρά την οριακή βελτίωση του χάσματος ανεργίας μεταξύ των δύο φύλων, οι ελληνίδες εργαζόμενες είναι σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τους άνδρες συναδέλφους τους.

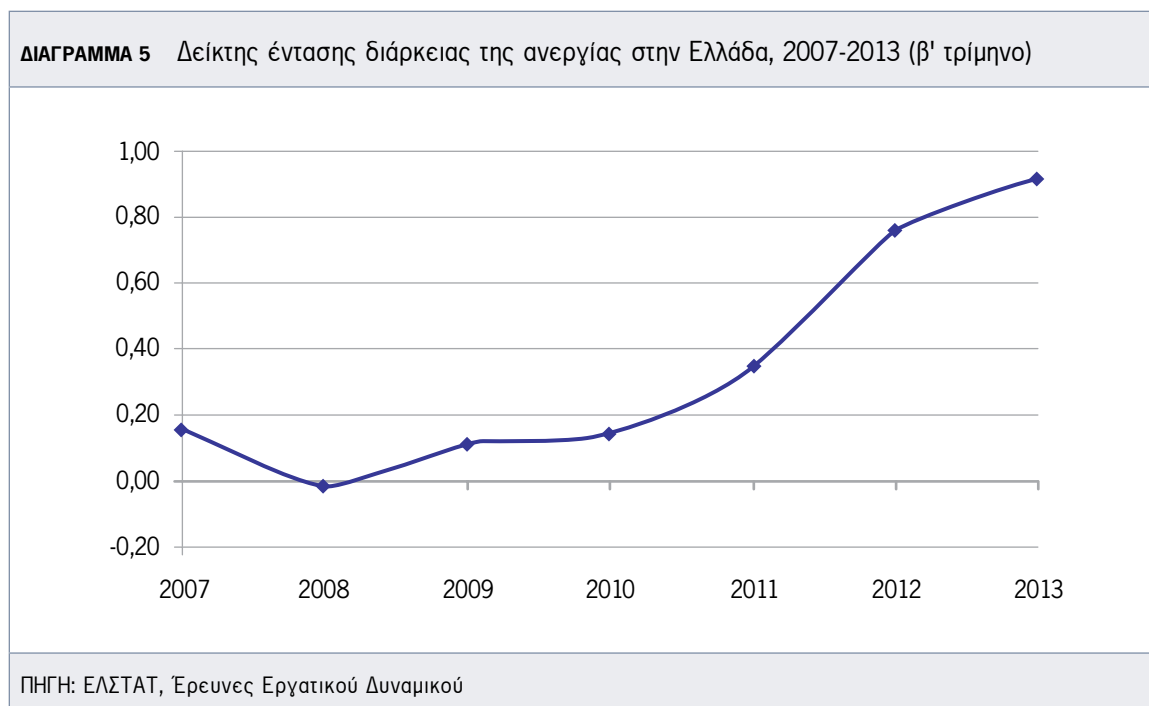
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 Ποσοστό ανεργίας νέων σε χώρες της ΕΕ (ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού, 15-24 ετών)

ΠΗΓΗ: Eurostat, Σεπτέμβριος 2013

Ο περιορισμός της ζήτησης και η συνακόλουθη μείωση του προϊόντος αύξησε τη δυσκολία εύρεσης απασχόλησης και οδήγησε σε αύξηση της διάρκειας της ανεργίας. Το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (άνεργοι για διάστημα 12 μηνών και άνω ως ποσοστό του συνόλου των ανέργων) αυξήθηκε από 47,7% το β' τρίμηνο του 2010 σε 66,8% το β' τρίμηνο του 2013. Ο δείκτης έντασης διάρκειας της ανεργίας¹³ δείχνει ότι από το β' τρίμηνο του 2008 η ένταση της μακροχρόνιας ανεργίας (διάστημα μεγαλύτερο του έτους) στην Ελλάδα γίνεται ισχυρότερη (Διάγραμμα 5). Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για το β' τρίμηνο του 2013 καταγράφεται άμβλυση αυτής της τάσης και υπάρχουν ενδείξεις για σταθεροποίησή της. Μάλιστα, ο ρυθμός αύξησης των μακροχρόνια ανέργων παρουσιάζει επιβράδυνση σε σύγκριση με το αμέσως προηγούμενο τρίμηνο από το γ' τρίμηνο του 2012 και εξής (γ' τρίμηνο 2012: 11,8%, δ' τρίμηνο 2012: 9,9%, α' τρίμηνο 2013: 5% και β' τρίμηνο 2013: 1,6%).

¹³ Ο δείκτης έντασης διάρκειας της ανεργίας για διάστημα μικρότερο των 12 μηνών υπολογίζεται ως 1 μείον τον λόγο του αριθμού των ανέργων για περισσότερο από 12 μήνες προς τον αριθμό των ανέργων για λιγότερο από 12 μήνες ένα έτος νωρίτερα. Στο διάγραμμα αύξηση του δείκτη έντασης της ανεργίας σημαίνει επιδείνωση της αγοράς εργασίας ως προς τον σχετικό δείκτη της μακροχρόνιας ανεργίας.

Ανάλογη εικόνα για την αγορά εργασίας παρουσιάζεται από τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του ΟΑΕΔ (Σεπτέμβριος 2013).¹⁴ Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία ποσοστό 46,8% (περίπου 399 χιλ. άτομα) ήταν εγγεγραμμένοι άνεργοι για χρονικό διάστημα ίσο ή μεγαλύτερο του έτους και ποσοστό 53,2% ήταν εγγεγραμμένοι για διάστημα μικρότερο του έτους. Από αυτούς, μόνο το 16,2% λάμβανε επίδομα ανεργίας, καθώς η επιμήκυνση της διάρκειας της ανεργίας οδήγησε σε περιορισμό του αριθμού αυτών που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας σε σχέση με το 2012.

Μία αρνητική συνέπεια της αύξησης της μακροχρόνιας ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας των νέων είναι η σημαντική αύξηση του ποσοστού των νέων ατόμων (ηλικίας 15-24 ετών) εκτός εργασίας, εκπαίδευσης και κατάρτισης (ΕΑΕΚ) από 11,7% το 2008 σε 20,3% το 2012 (Πίνακας 5).

Η συμβολή των νέων στην ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή αναγνωρίζεται στη διεθνή βιβλιογραφία (ΕΕ, 2013 και ILO, 2013). Πρόσφατα η ΕΕ¹⁵ αναγνώρισε ότι η καταπολέμηση της ανεργίας των νέων αποτελεί κορυφαία προτεραιότητα μεταξύ όλων των προσπαθειών για την ανάκαμψη της οικονομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Σε αυτό το πλαίσιο η ΕΕ προτείνει μία σειρά άμεσων δράσεων, ώστε να επιστρέψουν οι νέοι στην εργασία, την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Οι δράσεις αυτές καλύπτουν: α) την εφαρμογή της Εγγύησης για τη Νεολαία, β) επενδύσεις στους νέους μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, γ) την επίσπευση της Πρωτοβουλίας για την Απασχόληση των Νέων, δ) την παροχή στήριξης υπέρ της κινητικότητας των εργαζομένων εντός της ΕΕ μέσω του δικτύου EURES, ε) βήματα για τη διευκόλυνση της μετάβασης από την εκπαίδευση στην εργασία δίνοντας ώθηση στην προσφορά θέσεων μαθητείας και πρακτικής άσκησης υψηλού επιπέδου και αντιμετωπίζοντας τις ελλείψεις δεξιοτήτων, στ) επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας της ΕΕ, και ζ) μέτρα για άμεση στήριξη της δημιουργίας θέσεων εργασίας, ιδίως από ΜΜΕ, και για την παροχή κινήτρων για πρόσληψη νέων ανθρώπων.

¹⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΟΑΕΔ για τον Ιούλιο του 2013 ο αριθμός των εγγεγραμμένων ανέργων που αναζητούσαν εργασία ανήλθε σε 853.896 άτομα.

¹⁵ Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή με θέμα «Συνεργασία για τους νέους της Ευρώπης – Πρόσκληση για δράση κατά της ανεργίας των νέων», Ευρωπαϊκή Επιτροπή 19/6/2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Νέα άτομα (15-24 ετών) εκτός εργασίας, εκπαίδευσης και κατάρτισης										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ΕΕ-28	13,1	12,8	12,7	11,7	10,9	10,9	12,4	12,8	12,9	13,2
ΕΕ-17	11,9	11,9	12,1	11,3	10,8	11,0	12,5	12,7	12,6	13,2
Βέλγιο	17,8	15,4	13,0	11,2	11,2	10,1	11,1	10,9	11,8	12,3
Βουλγαρία	29,0	26,4	25,1	22,2	19,1	17,4	19,5	21,8	21,8	21,5
Τσεχία	13,7	13,7	13,3	9,2	6,9	6,7	8,5	8,8	8,3	8,9
Δανία	5,2	5,1	4,3	3,6	4,3	4,3	5,4	6,0	6,3	6,6
Γερμανία	10,0	10,1	10,9	9,6	8,9	8,4	8,8	8,3	7,5	7,7
Εσθονία	10,2	12,1	10,2	8,8	8,9	8,8	14,9	14,5	11,8	12,5
Ιρλανδία	11,7	11,9	10,9	10,1	10,7	14,8	18,4	19,2	18,8	18,7
Ελλάδα	18,3	16,8	16,1	12,2	11,5	11,7	12,6	14,9	17,4	20,3
Ισπανία	12,5	12,5	13,0	12,0	12,2	14,4	18,3	18,0	18,5	18,8
Γαλλία	10,0	10,6	10,9	11,0	10,3	10,2	12,4	12,4	12,0	12,2
Κροατία	18,0	17,1	16,7	14,2	11,3	10,1	11,9	14,9	15,7	16,7
Ιταλία	16,6	16,6	17,0	16,8	16,2	16,6	17,7	19,1	19,8	21,1
Κύπρος	8,9	9,4	19,5	10,7	9,0	9,7	9,9	11,7	14,6	16,0
Λετονία	11,5	10,9	10,0	11,1	11,8	11,4	17,4	17,8	16,0	14,9
Λιθουανία	10,3	10,9	8,6	8,2	7,0	8,9	12,4	13,5	11,5	11,1
Λουξεμβούργο	5,1	6,3	5,5	6,7	5,7	6,2	5,8	5,1	4,7	5,9
Ουγγαρία	12,6	12,7	12,9	12,4	11,3	11,5	13,4	12,4	13,3	14,7
Μάλτα	19,4	13,1	11,9	10,3	11,7	9,5	9,8	9,5	10,6	11,1
Ολλανδία	5,1	5,3	5,3	4,0	3,5	3,4	4,1	4,3	3,8	4,3
Αυστρία	6,1	8,6	8,3	7,5	7,0	7,1	7,8	7,1	6,9	6,5
Πολωνία	16,7	15,0	13,9	12,6	10,6	9,0	10,1	10,8	11,6	11,8
Πορτογαλία	11,2	11,1	11,2	10,6	11,2	10,3	11,2	11,5	12,7	14,1
Ρουμανία	20,3	19,8	16,8	14,8	13,3	11,6	13,9	16,4	17,4	16,8
Σλοβενία	8,0	7,5	8,9	8,5	6,7	6,5	7,5	7,1	7,1	9,3
Σλοβακία	18,2	17,9	15,8	14,4	12,5	11,1	12,5	14,1	13,8	13,8
Φινλανδία	9,6	9,1	7,8	7,7	7,0	7,8	9,9	9,0	8,4	8,6
Σουηδία	6,8	7,6	10,5	9,3	7,5	7,8	9,6	7,7	7,5	7,8
Ην. Βασίλειο	9,0	8,4	8,4	8,5	11,9	12,1	13,3	13,7	14,3	14,0

ΠΗΓΗ: Eurostat, Οκτώβριος 2013

Επίσης για τη χρηματοδοτική στήριξη των περιφερειών και των ατόμων που πλήττονται περισσότερο από την ανεργία και την ανεργία των νέων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συμφώνησε τον Φεβρουάριο του 2013 στη δημιουργία μιας ειδικής Πρωτοβουλίας για την Απασχόληση των Νέων (ΠΑΝ), η οποία θα χρηματοδοτηθεί με 6 δισ. ευρώ από τον προϋπολογισμό της ΕΕ. Η Επιτροπή πρότεινε η επικέντρωση της στήριξης που παρέχεται μέσω της ΠΑΝ να δοθεί στις περιφέρειες που αντιμετωπίζουν ποσοστά ανεργίας άνω του 25%, και εντός αυτών των περιοχών στους νέους. Έτσι, η πρωτοβουλία θα απευθύνεται σε μεμονωμένους νέους ηλικίας 15 έως 24 ετών που βρίσκονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης (ΕΑΕΚ) και θα συμπληρώνει τη στήριξη που παρέχεται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο για την εφαρμογή της Εγγύησης για τη Νεολαία. Επισημαίνεται βέβαια ότι πέραν τούτων των μέτρων, απαιτείται μια μακροπρόθεσμη στρατηγική για την άμβλυνση των επιπτώσεων της κρίσης στους νέους αλλά και ενίσχυση των πόρων για την αντιμετώπισή της.

Οι συνέπειες της ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας αντανακλώνται στην αγορά εργασίας, την παραγωγή και την κοινωνική συνοχή. Το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί σημαντικό συντελεστή της παραγωγής και η απουσία του από την παραγωγική διαδικασία οδηγεί σε απαξίωση των δεξιοτήτων του, περιορισμό των παραγωγικών δυνατοτήτων της οικονομίας και αναστέλλει την επάνοδο της οικονομίας σε σταθερούς και βιώσιμους ρυθμούς ανάπτυξης (Λώλος και Παπαπέτρου, 2010). Επίσης, η οικονομία στερείται μεγάλου μέρους του εργατικού της δυναμικού, τους νέους και τις γυναίκες, ικανού να συμβάλλει στη διάχυση καινοτομιών, τη χρήση νέων τεχνολογιών αλλά και στη στήριξη του ασφαλιστικού συστήματος.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το πρόβλημα της ανεργίας και της απασχόλησης στην Ελλάδα είναι πρόβλημα και προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Οι πρόσφατες νομοθετικές παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας που βελτιώνουν την ευελιξία της, αυξάνουν την προσφορά εργασίας, ιδιαίτερα των γυναικών και των νέων, που αποτελούν δυναμικούς συντελεστές της παραγωγής που μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση του παραγόμενου προϊόντος. Αντίθετα, η μη συμμετοχή τους περιορίζει τις παραγωγικές ικανότητες της χώρας, οδηγεί σε απαξίωση των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων τους και περιορίζει τις μελλοντικές δυνατότητες της οικονομίας. Επιπλέον, οι πρόσφατες νομοθετικές αλλαγές επηρεάζουν τη ζήτηση εργασίας, μέσω, μεταξύ άλλων, του περιορισμού του κόστους εργασίας. Ωστόσο, κατά την τρέχουσα περίοδο, η ζήτηση εργασίας επηρεάζεται δυσμενώς από τον περιορισμό της συνολικής ζήτησης στην οικονομία που αποτελεί συνέπεια της ασκούμενης περιοριστικής πολιτικής. Με τα δεδομένα αυτά η αγορά εργασίας βρίσκεται σε διαρκή προσαρμογή και ανισορροπία, η απασχόληση μειώνεται και η ανεργία αυξάνεται. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι για να εφαρμοστούν και να έχουν αποτέλεσμα οι διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, που επηρεάζουν την προσφορά και τη ζήτηση εργασίας, χρειάζεται χρόνος. Η διεθνής βιβλιογραφία επισημαίνει επιπλέον ότι τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων στην αγορά εργασίας είναι μακροπρόθεσμα και συναρτώνται άμεσα με την ασκούμενη οικονομική πολιτική και την οικονομική συγκυρία (Bouis and Duval, 2011). Σε κάθε περίπτωση όμως, σημειώνεται ότι, η οικονομία πρέπει να μπορεί να προσφέρει αυτές τις θέσεις εργασίας και η οικονομική πολιτική και οι πολιτικές απασχόλησης πρέπει να κατευθύνονται προς αυτήν την κατεύθυνση.

3. Αγορά εργασίας και μετανάστευση

Πριν την έναρξη της κρίσης οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που καταγράφηκαν στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της ΕΕ (όπως η Ισπανία) συνέβαλαν στην αύξηση της απασχόλησης ημεδαπών και αλλοδαπών εργαζομένων και την αύξηση των ροών μετανάστευσης προς αυτές τις χώρες. Ειδικότερα στην Ελλάδα η σημαντική αύξηση του κλάδου των κατασκευών φαίνεται ότι συνέτεινε στην αύξηση της απασχόλησης των αλλοδαπών σε αυτόν.

Διάφορες μελέτες έχουν εξετάσει την επίδραση της συμμετοχής των μεταναστών στην ελληνική οικονομία και την αγορά εργασίας (Chassamboulli and Palivos 2013, και Κανελλόπουλος και Πετραλιά 2010). Η μελέτη των Chassamboulli and Palivos (2013) εκτιμά ότι η απασχόληση των αλλοδαπών εργαζομένων, που είναι συμπληρωματικοί στην παραγωγική διαδικασία σε σχέση με τους ημεδαπούς εργαζομένους, έχει θετική επίδραση στην απασχόληση και τις αμοιβές των ημεδαπών εργαζομένων. Επιπλέον, η μελέτη των Κανελλό-

λόπουλου και Πετραλιά (2010) δείχνει ότι, η συμμετοχή των μεταναστών στην αγορά εργασίας έχει θετική επίδραση στην πιθανότητα απασχόλησης των ημεδαπών.

Οι πρόσφατες δυσμενείς μακροοικονομικές συνθήκες, η μείωση της απασχόλησης, η αύξηση της ανεργίας, η ένταση και η διάρκεια της κρίσης επηρέασαν την επιλογή των ξένων υπηκόων για παραμονή στη χώρα προορισμού (Ελλάδα), οδηγώντας ένα μεγάλο μέρος αυτών σε έξοδο από τη χώρα. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία του ΟΟΣΑ με την έναρξη της κρίσης το 2009 ο αριθμός των μεταναστών (610.000) μειώνεται σε 596.000 το 2010, σε 582.000 το 2011 και σε 440.100 το 2012 (OECD, 2013).

Σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία του ΟΟΣΑ σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στα ποσοστά απασχόλησης, συμμετοχής στην αγορά εργασίας και ανεργίας των Ελλήνων και ξένων υπηκόων κατά την περίοδο 2008-2012 σε σχέση με την περίοδο πριν την έναρξη της κρίσης (Πίνακας 6). Από τον πίνακα, καθώς και από την επισκόπηση πρόσφατων μελετών (Παπαπέτρου και Μπάκας, 2013) προκύπτουν τα εξής βασικά συμπεράσματα:

- (α) Το ποσοστό απασχόλησης Ελλήνων και ξένων υποχωρεί σημαντικά από την έναρξη της κρίσης. Ως συνέπεια του περιορισμού της ζήτησης, από το 2012 το ποσοστό απασχόλησης των ξένων υπηκόων υπολείπεται του ποσοστού των εργαζομένων ελληνικής υπηκοότητας. Η μείωση του ποσοστού απασχόλησης των ξένων υπηκόων εξηγείται από τη σημαντικά μεγαλύτερη μείωση του ποσοστού απασχόλησης των ανδρών ξένης υπηκοότητας (μεγαλύτερη από τη μείωση του ποσοστού των γυναικών ξένης υπηκοότητας), καθώς αξιόλογο μέρος των αλλοδαπών υπηκόων εργάζονταν στον κλάδο των κατασκευών ο οποίος υποχώρησε σημαντικά κατά τη διάρκεια της πρόσφατης κρίσης. Ως συνέπεια, ο δείκτης διαχωρισμού στην Ελλάδα, που πριν την κρίση χαρακτήριζε την Ελλάδα ως μια χώρα με υψηλό βαθμό συγκέντρωσης των αλλοδαπών σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας, αμβλύθηκε.
- (β) Από το 2009 και μετά τα ποσοστά ανεργίας των ατόμων με ξένη υπηκοότητα είναι μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα των Ελλήνων υπηκόων. Η αύξηση της ανεργίας των ατόμων με ξένη υπηκοότητα είναι σημαντική και μεγαλύτερη από των Ελλήνων για όλες τις ηλικιακές ομάδες για την περίοδο μεταξύ 2008 και 2012 και κατά φύλο.
- (γ) Το ποσοστό των ξένων υπηκόων που είναι οικονομικά ενεργό είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο των Ελλήνων. Μετά την έναρξη της κρίσης τα ποσοστά συμμετοχής στην αγορά εργασίας, ενώ υποχωρούν για τους άνδρες εργαζόμενους (των Ελλήνων υπηκόων περισσότερο από των αλλοδαπών υπηκόων), για τις γυναίκες (ελληνικής και ξένης υπηκοότητας) αυξάνονται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Ποσοστά απασχόλησης, συμμετοχής στην αγορά εργασίας και ανεργίας κατά υπηκοότητα και φύλο										
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
	Άνδρες					Γυναίκες				
Ποσοστό απασχόλησης										
Ελληνικής υπηκοότητας	74,0	72,7	70,2	65,5	61,3	48,6	48,7	47,8	44,9	42,2
Ξένης υπηκοότητας	85,0	80,5	76,7	70,0	59,5	49,6	51,2	51,2	47,0	41,9
Ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας										
Ελληνικής υπηκοότητας	78,0	77,7	77,5	76,5	76,2	54,9	56,1	57,0	57,1	58,0
Ξένης υπηκοότητας	89,5	89,8	90,4	89,2	89,1	56,5	59,8	62,2	61,2	61,9
Ποσοστό ανεργίας										
Ελληνικής υπηκοότητας	5,2	6,5	9,4	14,4	20,1	11,5	13,2	16,2	21,4	27,8
Ξένης υπηκοότητας	5,0	10,4	15,2	21,5	34,5	12,3	14,5	17,7	23,2	32,6
ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα στοιχεία αφορούν την ηλικιακή ομάδα 15-64 ετών. ΠΗΓΗ: OECD Immigration Migration Outlook, 2013										

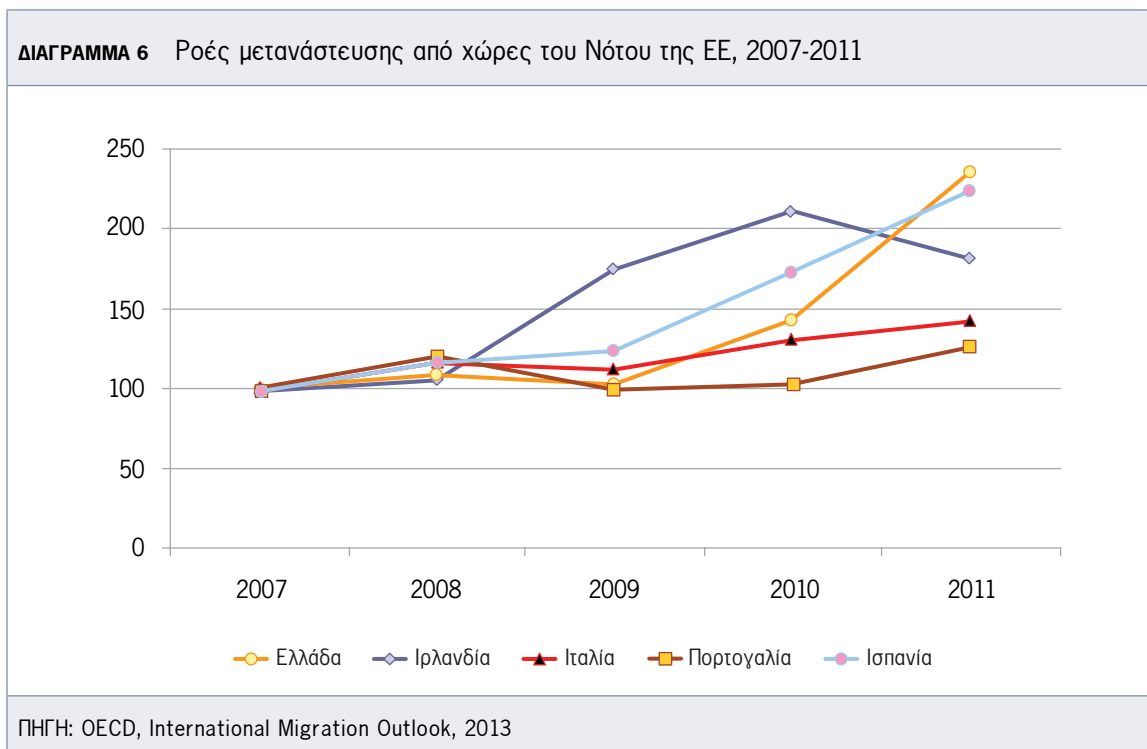
3.1 Μετανάστευση προς το εξωτερικό

Πριν από την κρίση οι πολίτες της ΕΕ, μεταξύ των οποίων και της Ελλάδας, επέλεγαν την παραμονή στη χώρα τους με αποτέλεσμα ο ρυθμός μετανάστευσης να μειώνεται. Αναλυτικότερα για την Ελλάδα, καταγράφηκε μείωση του μέσου ποσοστού μετανάστευσης των Ελλήνων προς το εξωτερικό για την περίοδο μεταξύ του 2005 και του 2008.

Η διεθνής κρίση, η αύξηση της ανεργίας και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας, η δυσκολία εύρεσης εργασίας, καθώς και η κρίση χρέους οδήγησαν σε αύξηση των ροών μετανάστευσης από τις ευρωπαϊκές χώρες που έχουν επηρεαστεί περισσότερο προς εκείνες που έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την παρούσα κρίση. Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση του ΟΟΣΑ (OECD, 2013) οι ροές μετανάστευσης των Ελλήνων και των Ισπανών έχει υπερδιπλασιαστεί από την έναρξη της κρίσης (Διάγραμμα 6). Οι βασικές χώρες προορισμού των μεταναστών είναι η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το 2011 περίπου 23.000 Έλληνες μετανάστευσαν στη Γερμανία, 6.000 στο Ηνωμένο Βασίλειο, 2.400 στην Ολλανδία και 1.000 στη Σουηδία. Το 2012 οι ροές μετανάστευσης αυξήθηκαν σημαντικά κατά περίπου 70% για τη Γερμανία και 40% για τη Σουηδία. Σύμφωνα με τα ίδια στοιχεία, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων μεταναστών στην παρούσα κρίση δείχνουν ότι, κατά μέσο όρο, οι Έλληνες που μεταναστεύουν είναι νεότεροι σε ηλικία και περισσότερο μορφωμένοι σε σχέση με αυτούς που παραμένουν στη χώρα, καθώς αυτά τα χαρακτηριστικά στην παρούσα κρίση τους εξασφαλίζουν την ικανότητα μετανάστευσης.

Η παροχή κινήτρων στους εργαζομένους με υψηλό ανθρώπινο κεφάλαιο και στους ερευνητές να παραμείνουν και να εργαστούν στην Ελλάδα, η μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος για την ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης, η πολιτική για την προσέλκυση των Ελλήνων επιστημόνων της διασποράς, η ενίσχυση και ανάπτυξη υφιστάμενων και η δημιουργία νέων ερευνητικών ινστιτούτων και προγραμμάτων στα πανεπιστήμια, η ενίσχυση των πολιτικών μετακίνησης επιστημόνων και ερευνητών μεταξύ πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων της ΕΕ, η βελτίωση του θεσμικού πλαισίου για την εισαγωγή καινοτομιών στις επιχειρήσεις, η στήριξη της καινοτομίας και η βελτίωση του επενδυτικού κλίματος θα βοηθήσουν στην ενίσχυση της

διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, θα ανακόψουν την εκροή ανθρώπινου δυναμικού υψηλών ικανοτήτων και δυνατοτήτων προς το εξωτερικό και θα βοηθήσουν στην ανάσχεση της ύφεσης και σταδιακά στην ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας (ILO, 2013 και Herrman and Kritikos, 2013).

4. Μακροχρόνια προσφορά εργασίας

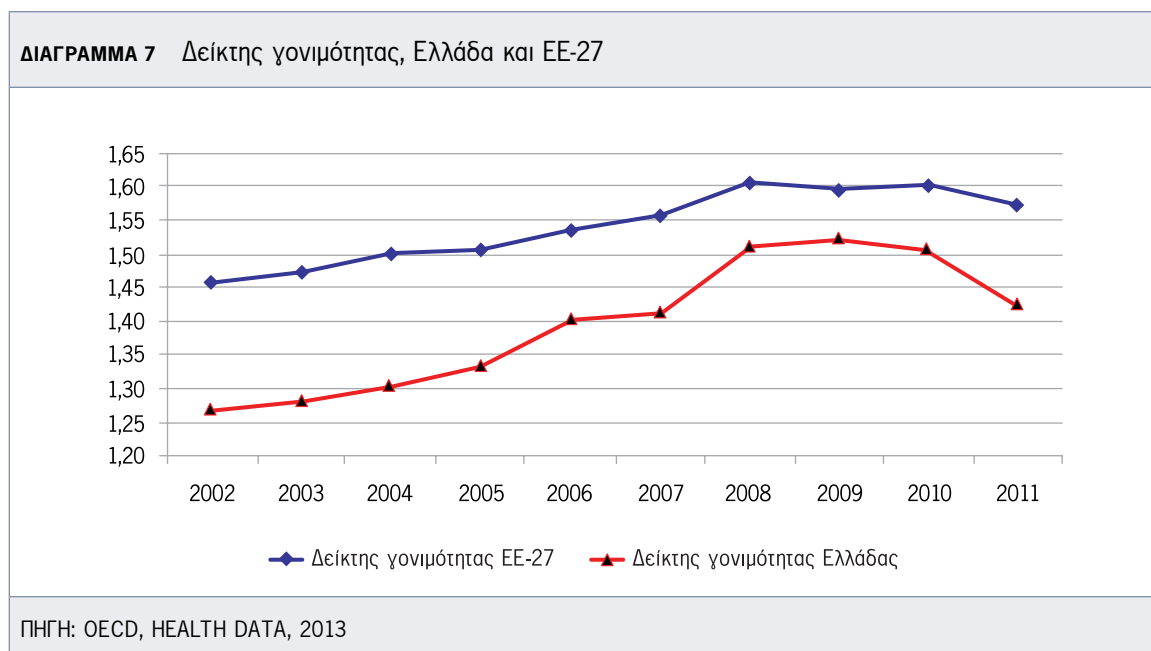
Ο αριθμός των νέων ατόμων στον πληθυσμό επηρεάζει τον ρυθμό ανανέωσης του εργατικού δυναμικού της χώρας και των ικανοτήτων του. Στη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία αναγνωρίζεται η θετική αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στον δείκτη γονιμότητας.¹⁶ Οικονομολόγοι, όπως ο Becker, υποστηρίζουν ότι η γονιμότητα είναι μια ενδογενής μεταβλητή του οικονομικού συστήματος η οποία εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από το επίπεδο του εισοδήματος και το κόστος των παιδιών. Μελέτες δείχνουν ότι η πρόσφατη μεγάλη ύφεση στις ΗΠΑ έχει μειώσει τον δείκτη γονιμότητας και έχει επηρεάσει τις αποφάσεις για τη δημιουργία ή τη διάλυση οικογένειας (Morgan et al. 2012). Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι ο δείκτης γονιμότητας μειώθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια της κρίσης από 2,12 το 2007 σε 1,93 το 2010 και εκτιμούν ότι μειώθηκε περισσότερο σε εκείνες τις πολιτείες όπου η ένταση της ύφεσης ήταν μεγαλύτερη.

Διάφορες μελέτες έχουν δείξει τη θετική σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στο προϊόν και τον δείκτη γονιμότητας για την ΕΕ και την Ελλάδα (Hondroyiannis and Paparretou, 2002). Αυτή η θετική σχέση απεικονίζεται στο Διάγραμμα 7, όπου φαίνεται ότι στα χρόνια ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας ο δείκτης γονιμότητας αυξήθηκε. Συγκεκριμένα, μεταξύ 2005 και 2010 ο δείκτης γονιμότητας αυξήθηκε σημαντικά και περισσότερο σε σχέση με τον δείκτη γονιμότητας της ΕΕ-27, μειώνοντας το χάσμα γονιμότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ-27. Έκτοτε οι δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες οδήγησαν σε μείωση του δείκτη γονιμότητας στην

¹⁶ Ως δείκτης γονιμότητας ορίζεται ο μέσος αριθμός παιδιών που θα μπορούσαν να γεννηθούν και να επιβιώσουν κατά τα έτη που μπορεί να τεκνοποιήσει μια γυναίκα.

Ελλάδα σχετικά περισσότερο σε σχέση με την ΕΕ (2011: 1,42 παιδιά ανά γυναίκα για την Ελλάδα έναντι 1,57 για την ΕΕ-27) αυξάνοντας το χάσμα γονιμότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια σημαντική δημογραφική πρόκληση: μείωση της γεννητικότητας και αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού. Η διπλή γήρανση του πληθυσμού, που παρατηρείται στη μεγάλη πλειοψηφία των δυτικών χωρών, έχει δυσμενείς επιπτώσεις στη δημοσιονομική κατάσταση των χωρών εκείνων στις οποίες το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται με ιδιαίτερη ένταση. Η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί μείζον και διαχρονικό πρόβλημα, η επιτυχής αντιμετώπιση του οποίου είναι ενδεχομένως η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες και οικονομίες.

Το πρόβλημα της μείωσης της γονιμότητας και της γήρανσης του πληθυσμού δεν εμπίπτουν στο πεδίο ανάλυσης της παρούσης εργασίας, η αντιμετώπισή τους όμως είναι πολυδιάστατη και αφορά ολόκληρη την κοινωνία και κυρίως τον τρόπο άσκησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Η αποσπασματική αντιμετώπιση του προβλήματος δεν είναι αποτελεσματική, καθώς μπορεί μεν να επιλύσει μια πτυχή του αλλά να δημιουργήσει επιπλέον προβλήματα. Από την άλλη πλευρά, η παράβλεψή του είναι περισσότερο επιζήμια για την οικονομία και την κοινωνία. Απαιτούνται προσαρμογές, που χρειάζονται βάθος χρόνου για να γίνουν αποτελεσματικές και οι οποίες, επειδή δημιουργούν συνέργειες και αλληλεπιδράσεις εντός και μεταξύ των γενεών, απαιτούν κοινωνική συναίνεση και διαρκή προσπάθεια από μέρους των συμμετεχόντων. Επίσης προϋποθέτουν συνεχή προσπάθεια επικοινωνίας των αλλαγών αυτών και της ωφέλειας που απορρέει από αυτές, ώστε η ανάγκη εφαρμογής τους να είναι σαφής, ιδιαίτερα σε εκείνες τις κοινωνίες που εμφανίζουν μικρή ικανότητα προσαρμογής.

Βεβαίως από την οικονομική ανάλυση και τη διεθνή εμπειρία αναγνωρίζεται ότι η λύση των δύο προβλημάτων μπορεί να γίνει μειώνοντας και περιορίζοντας το υψηλό οικονομικό και κοινωνικό κόστος για τις οικονομίες και τις κοινωνίες, αν στις οικονομίες επικρατούν μόνιμοι, βιώσιμοι και υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, υψηλά ποσοστά απασχόλησης και αποταμίευσης. Τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας του πληθυσμού, ιδιαίτερα μεταξύ των νέων και των γυναικών, αποτελούν τροχοπέδη σε αυτήν την κατεύθυνση και αναδεικνύουν έντονα την ανάγκη για την αύξηση της απασχόλησης των γυναικών και των νέων και την ανάσχεση της μετανάστευσης προς το εξωτερικό εργατικού δυναμικού υψηλών δεξιοτήτων και ικανοτήτων.

Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η μακροχρόνια στρατηγική για την αύξηση της γονιμότητας και οι πολιτικές για την εναρμόνιση της οικογενειακής και της εργασιακής ζωής με σκοπό την ένταξη των γυναικών στην απασχόληση, οι διαρθρωτικές πολιτικές, όπως η επαγγελματική κατάρτιση και η διά βίου εκπαίδευση

των γυναικών για την αύξηση της απασχόλησης ή/και την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας και τον περιορισμό των διακρίσεων μεταξύ των φύλων πρέπει να αποτελούν σημαντικό άξονα δράσης. Αυτό μπορεί να γίνει, μεταξύ άλλων, με τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου (άδειες μητρότητας/πατρότητας, ανάπτυξη υπηρεσιών φύλαξης παιδιών και άλλων εξαρτώμενων ατόμων – με την αξιοποίηση των κοινοτικών κονδυλίων), που θα δώσουν τη δυνατότητα σε περισσότερες γυναίκες να εισέλθουν, να παραμείνουν στην αγορά εργασίας ή, σε περίπτωση προσωρινής αποχώρησης, να επανενταχθούν ευκολότερα στην αγορά εργασίας και θα διευκολύνει την εξισορρόπηση επαγγελματικής και προσωπικής ζωής για τις γυναίκες και τους άνδρες, ιδιαίτερα σε περιόδους συρρίκνωσης του οικογενειακού εισοδήματος.

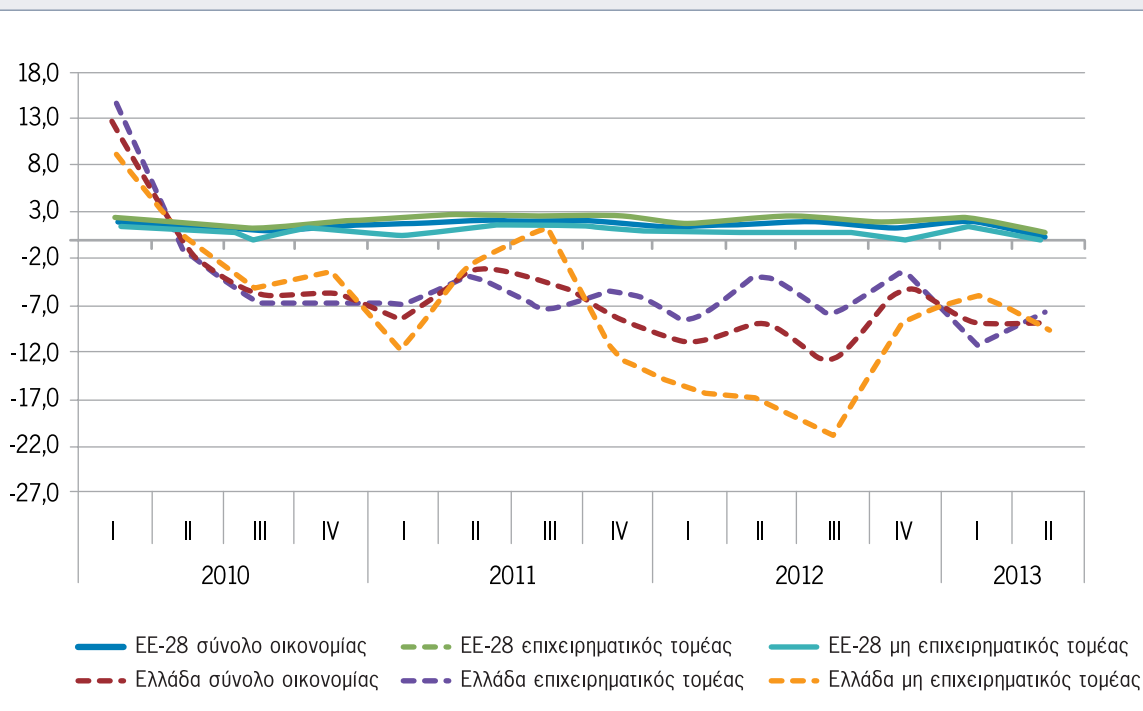
5. Αγορά εργασίας και κόστος εργασίας

Κατά την πρόσφατη περίοδο, ως αποτέλεσμα των πρόσφατων σημαντικών νομοθετικών παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας, οι οποίες αφορούν τόσο το επίπεδο των αμοιβών όσο και το θεσμικό πλαίσιο διαμόρφωσής τους, αλλά και της ύφεσης στην οικονομία, οι αποδοχές των μισθωτών στην οικονομία έχουν μειωθεί σημαντικά. Συγκεκριμένα, από την αρχή της κρίσης οι ιδιωτικές επιχειρήσεις προσάρμοσαν το κόστος εργασίας στη μειωμένη συνολική ζήτηση με διάφορους τρόπους, όπως μείωση εβδομαδιαίων ωρών εργασίας, εφαρμογή διαθεσιμότητας για το προσωπικό, μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερικής, μείωση υπερωριών κ.ά. Επίσης, κατά τη διάρκεια του 2012 και του 2013 οι επιχειρήσεις προβαίνουν στη σύναψη επιχειρησιακών συμβάσεων οι οποίες προβλέπουν χαμηλότερες αποδοχές σε σχέση με τις κλαδικές και ομοιοεπαγγελματικές συμβάσεις που έληξαν, ενώ παράλληλα, αυξάνονται οι επιχειρήσεις που προβαίνουν στη σύναψη ατομικών συμβάσεων εργασίας με χαμηλότερες αποδοχές. Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντική επίδραση στις αποδοχές είχε η άμεση μείωση των κατώτατων αποδοχών των ατόμων άνω των 25 ετών κατά 22% και των νέων κάτω των 25 ετών κατά 32% σύμφωνα με τον Ν. 4046 του Φεβρουαρίου 2012. Λόγω όλων αυτών των αλλαγών, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 7, το ονομαστικό ωριαίο κόστος εργασίας μειώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο 2011-2013.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Δείκτη Κόστους Εργασίας της Eurostat (1/10/2013)¹⁷ το συνολικό ονομαστικό ωριαίο κόστος εργασίας για το σύνολο της οικονομίας μειώθηκε με ετήσιο ρυθμό 8,5% το α' τρίμηνο του 2011, 11,4% το α' τρίμηνο του 2012 και 9,0% το α' τρίμηνο του 2013. Διακριτές είναι οι μεταβολές του δείκτη στον επιχειρηματικό και μη επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Συγκεκριμένα, ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του Δείκτη Κόστους Εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα στην Ελλάδα ήταν -3,4% το β' τρίμηνο του 2012, -8,2% το γ' τρίμηνο του 2012, -3,1% το δ' τρίμηνο του 2012, -11,1% το α' τρίμηνο του 2013 και -7,8% το β' τρίμηνο του 2013, ενώ στον μη επιχειρηματικό τομέα ο ετήσιος ρυθμός ήταν -17% το β' τρίμηνο του 2012, -20,9% το γ' τρίμηνο του 2012, -8,7%, το δ' τρίμηνο του 2013, -6,9% το α' τρίμηνο του 2013 και -9,5% το β' τρίμηνο του 2013¹⁸ (Διάγραμμα 8).

¹⁷ Μεταβολή του συνολικού δείκτη μισθών στους κλάδους B-S στην Ελλάδα, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους, με διόρθωση ως προς τις εργάσιμες ημέρες.

¹⁸ Στον επιχειρηματικό τομέα περιλαμβάνονται οι κλάδοι της οικονομίας B-N και στον μη επιχειρηματικό τομέα οι κλάδοι O-S.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 Μεταβολή του ονομαστικού ωριαίου κόστους εργασίας στον επιχειρηματικό και μη επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, Ελλάδα και ΕΕ-28

ΠΗΓΗ: Eurostat, Οκτώβριος 2013

Η διάσπαση του συνολικού ονομαστικού ωριαίου κόστους εργασίας σε μισθολογικό και μη μισθολογικό κόστος εργασίας δείχνει τη σημαντική συμβολή και των δύο συνιστωσών του κόστους στη συνολική μείωσή του (Πίνακας 7). Το ονομαστικό ωριαίο μη μισθολογικό κόστος εργασίας μειώθηκε με ετήσιο ρυθμό 14,9% το α' τρίμηνο του 2011, 12,3% το α' τρίμηνο του 2012, 7,5% το α' τρίμηνο του 2013 και 10,6% το β' τρίμηνο του 2013, ενώ το ονομαστικό ωριαίο μισθολογικό κόστος εργασίας μειώθηκε με ετήσιο ρυθμό 5,8% το α' τρίμηνο του 2011, 10,9% το α' τρίμηνο του 2012, 10,1% το α' τρίμηνο του 2013 και 7,6% το β' τρίμηνο του 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Ονομαστικό ωριαίο κόστος εργασίας (ποσοστιαία μεταβολή έναντι του ίδιου τριμήνου του προηγούμενου έτους, διορθωμένο ως προς τον αριθμό των εργάσιμων ημερών)

	2008Q1			2009Q1			2010Q1		
	Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος	Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος	Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος
ΕΕ-28	–	–	–	1,6	1,2	2,5	1,9	2	2,1
ΕΕ-17	–	–	–	2,9	2,7	3,3	1,9	1,7	2,5
Βέλγιο	3,5	3,2	3,8	4,1	3,8	5,2	3,5	3,5	3,3
Βουλγαρία	25,3	29,1	11,3	17,0	18,6	10,1	8,3	8,9	5,5
Τσεχία	8,9	9,8	5,5	5,9	6,1	6,5	-1,3	-1,5	-1,0
Δανία	4,0	3,6	6,2	4,5	4,1	7,0	3,4	3,2	4,5
Γερμανία	2,6	4,0	-2,0	3,5	3,4	3,8	0,8	0,4	2,4
Εσθονία	18,3	18,8	18,7	3,5	2,2	7,8	-5,0	-4,9	-5,2
Ιρλανδία	5,5	5,7	4,9	2,0	2,1	0,3	-2,1	-1,8	-3,0
Ελλάδα	2,8	3,5	3,2	-3,3	-3,0	-5,8	12,5	12,5	13,5
Ισπανία	4,9	5,3	3,8	4,9	3,3	8,8	1,6	2,2	0,0
Γαλλία	–	–	–	0,8	0,8	0,7	2,7	2,6	2,9
Κροατία	–	–	–	0,8	0,8	0,8	-2,5	-2,5	-2,4
Ιταλία	4,3	4,1	4,8	4,0	3,9	4,3	2,9	2,8	3,2
Κύπρος	5,1	5,0	5,6	5,4	5,4	5,7	1,1	0,6	3,9
Λετονία	28,8	29,3	27,1	4,9	4,2	7,7	-9,3	-8,5	-12,3
Λιθουανία	23,4	23,7	22,5	5,0	3,9	8,0	-10,3	-9,6	-12,3
Λουξεμβούργο	2,6	3,2	1,1	3,1	3,2	0,5	2,3	2,4	1,8
Ουγγαρία	6,1	6,4	6,4	0,5	0,9	-1,2	-0,5	3,7	-12,4
Μάλτα	2,7	3,0	1,6	2,1	2,6	-1,2	3,3	2,8	4,8
Ολλανδία	3,4	3,0	4,9	3,0	3,4	1,4	0,8	0,5	1,9
Αυστρία	–	–	–	3,9	3,6	5,3	0,9	0,6	2
Πολωνία	12,8	12,8	12,8	7,2	7,3	7,1	2,1	3,5	-3,5
Πορτογαλία	9,1	9,7	7,1	0,8	-0,7	6,6	0,8	0,0	3,4
Ρουμανία	22,1	23,4	17,9	20,6	19,2	25,4	4,3	4,6	3,3
Σλοβενία	8,1	9,6	0,8	7,2	9,1	-2,5	3,7	3,6	3,9
Σλοβακία	7,8	9,7	2,2	7,6	8,4	6,8	0,7	-0,6	4,5
Φινλανδία	7,3	6,5	6,5	3,8	4,1	3,0	2,3	4,3	1,4
Σουηδία	–	–	–	3,8	3,5	4,5	2,9	3,1	2,4
Ην. Βασίλειο	5,3	5,8	5,4	-3,7	-4,1	-4,8	3,2	3,9	1,8

ΠΗΓΗ: Eurostat, Οκτώβριος 2013

2011Q1			2012Q1			2013Q1		
Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος	Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος	Συνολικό	Μισθοί	Άλλο κόστος
1,7	1,3	2,7	1,6	1,6	1,9	2,0	2,0	2,0
1,9	1,6	2,8	1,7	1,7	1,6	1,7	1,8	1,4
2,9	2,8	3,2	3,0	3,0	2,8	2,6	2,7	2,5
5,8	5,6	6,5	7,1	8,2	1,7	4,7	4,5	5,3
2,9	2,8	3,3	2,8	2,6	2,0	5,2	5,3	5,9
2,2	2,5	0,5	1,8	1,8	2,3	1,0	1,0	1,2
2,0	1,6	3,6	2,2	2,6	1,1	3,7	3,3	5,1
2,5	2,6	1,5	5,9	5,9	5,6	7,5	8,0	7,4
-0,5	-1,0	2,4	0,9	1,0	2,8	0,8	0,7	2,1
-8,5	-5,8	-14,9	-11,4	-10,9	-12,3	-9,0	-9,9	-7,5
0,9	0,9	1,0	1,9	1,7	2,6	-0,9	-1,4	0,5
3,2	2,7	4,1	2,1	2,1	2,3	0,1	1,6	-3,1
0,3	0,3	0,3	1	1,1	1	–	–	–
2,4	2,2	2,9	0,1	0,1	0,1	2,5	2,4	3,1
1,5	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	-1,5	-2,0	1,5
3,8	3,9	3,3	3,6	3,8	2,2	4,7	4,7	5,5
0,6	0,9	-0,2	4,5	4,1	5,6	4,8	4,4	5,9
2,4	2,5	2,3	1,6	1,8	1,9	4,9	4,7	5,0
1,9	1,8	1,8	3,0	2,2	5,9	4,7	5,1	3,6
3,5	3,6	3,9	2,5	2,6	1,2	5,2	5,7	3,1
2,2	2,2	2,6	2,3	1,3	6,0	0,9	0,3	3,0
-0,5	-1	1,4	6,2	6,3	5,8	4	3,9	4,6
3,9	3,9	3,8	2,2	2,2	2,3	3,8	3,8	3,9
-1,5	-1,3	-2,1	-7,3	-6,2	-10,8	-1,9	-1,6	-3,0
-2,6	-2,2	-4,2	4,6	4,6	4,5	8,6	8,6	8,6
2,3	2,4	1,9	-1,4	-0,5	-6,2	-3,8	-3,8	-3,7
2,3	1,7	4,0	3,6	3,1	4,5	5,5	5,1	7,0
1,1	1,1	1,3	5,0	4,2	4,9	2,5	3,4	2,0
2,2	1,9	2,9	3,5	3	4,6	2,2	2,5	1,6
0,2	-0,8	0,9	0,4	0,6	2,1	1,8	1,5	4,3

Ανάλογη εικόνα παρουσιάζεται στον Πίνακα 8, όπου φαίνεται ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε το 2012 για τρίτο συνεχές έτος: κατά 0,1% το 2010, 1,8% το 2011 και 6,2% το 2012, σημειώνοντας τη μεγαλύτερη ετήσια μείωση ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ για το 2012. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹⁹ η μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος αναμένεται να συνεχιστεί το 2013 και το 2014.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 9 η εξέλιξη του σχετικού κόστους εργασίας στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας ανά μονάδα προϊόντος έναντι των χωρών της ζώνης του ευρώ, ως συνέπεια των σημαντικών παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας που αφορούν τόσο το επίπεδο των αμοιβών όσο και το θεσμικό πλαίσιο διαμόρφωσής τους και της ύφεσης στην οικονομία, από το 2010 οδήγησε σε σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας βάσει του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και δείχνει τη μεγάλη προσαρμογή της χώρας ως προς τον δείκτη αυτό.

---

¹⁹ EU Employment and Social Situation, Special Edition, Annual Overview, September 2013.

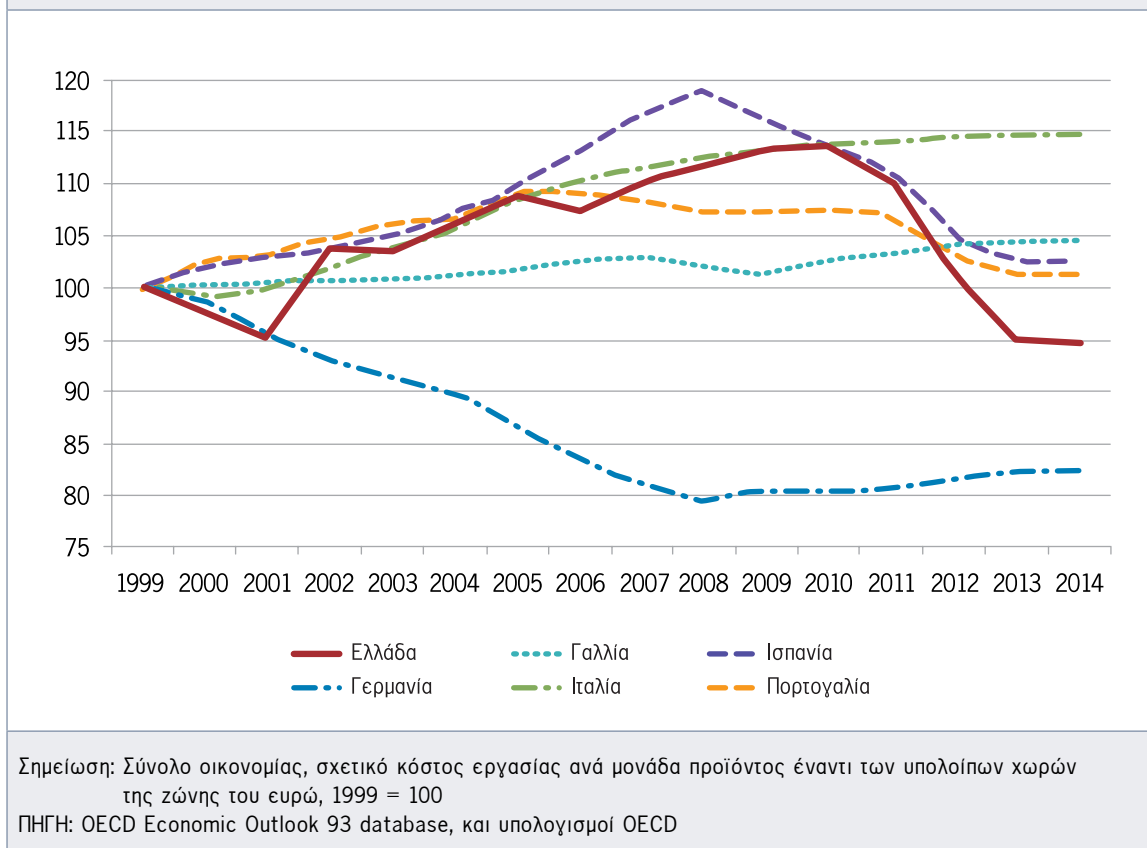

ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (ποσοστιαία μεταβολή έναντι του προηγούμενου έτους)								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ΕΕ-28	1,3	1,1	1,8	1,3	1,8	0,9	0,7	3,2
ΕΕ-17	1,2	0,7	1,3	3,8	4,3	-0,6	0,8	1,9
Βέλγιο	1,4	2,0	2,2	4,4	3,9	-0,3	2,7	4,1
Βουλγαρία	5,6	3,1	9,3	12,6	12,4	5,2	2,5	-0,5
Τσεχία	-0,7	0,4	2,6	3,4	2,2	-0,4	0,5	3,8
Δανία	2,2	2,2	4,8	6,1	5,8	-0,6	0,0	1,6
Γερμανία	-0,9	-2,0	-0,8	2,3	5,6	-1,1	1,0	3,1
Εσθονία	3,8	9,1	17,2	14,6	1,5	-5,0	-1,8	4,2
Ιρλανδία	4,4	3,5	5,0	6,8	-2,6	-6,7	-4,0	0,0
Ελλάδα	4,4	-1,1	2,6	5,1	6,2	-0,1	-1,8	-6,2
Ισπανία	3,3	3,1	4,1	5,6	1,4	-1,8	-1,0	-3,0
Γαλλία	1,9	1,8	1,7	3,2	3,7	0,7	1,3	2,1
Κροατία	1,9	2,2	4,1	5,8	6,6	-1,1	0,7	1,2
Ιταλία	2,4	2,0	1,6	4,5	4,0	-0,2	1,0	2,3
Κύπρος	1,6	0,9	1,2	1,8	4,1	1,0	2,5	-2,7
Λετονία	15,4	16,5	27,2	20,1	-7,9	-10,0	1,3	3,4
Λιθουανία	6,0	10,2	6,6	10,4	-1,5	-7,0	0,7	1,9
Λουξεμβούργο	2,3	1,3	1,6	9,4	8,7	1,4	3,4	4,7
Ουγγαρία	2,7	2,0	6,2	4,4	2,8	-0,7	2,3	2,7
Μάλτα	-0,5	3,5	1,4	2,8	6,0	-0,7	1,8	3,7
Ολλανδία	-0,4	0,6	1,6	3,0	5,3	-0,7	1,1	2,8
Αυστρία	1,2	1,1	1,2	3,7	5,0	0,3	0,8	3,0
Πολωνία	0,3	-1,0	2,6	7,5	2,2	1,3	1,1	2,0
Πορτογαλία	3,6	0,9	1,1	3,5	3,1	-1,4	-0,9	-3,1
Ρουμανία	:	4,9	15,2	22,9	2,9	-2,4	0,9	6,5
Σλοβενία	1,5	1,1	2,6	6,4	8,6	0,4	-0,7	0,8
Σλοβακία	3,9	1,7	0,5	4,4	5,7	-0,9	0,8	1,0
Φινλανδία	2,2	0,3	0,5	6,7	9,0	-1,6	2,0	4,4
Σουηδία	0,2	-0,5	4,2	3,1	4,4	-2,3	0,2	2,9
Ην. Βασίλειο	1,4	3,4	2,0	3,2	6,2	1,7	1,4	3,0

ΠΗΓΗ: Eurostat, Νοέμβριος 2013

Επίσης, ο δείκτης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας βάσει του σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος,²⁰ όπως υπολογίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ελλάδα δείχνει μείωση κατά 2,5% το 2010, 1,9% το 2011 και 9,8% το 2012. Αυτή η μείωση υποδηλώνει βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Επιτροπής η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους θα συνεχιστεί το 2013 και το 2014. Η εκτιμώμενη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους την τετραετία 2010-2014 θα υπεραντισταθμίσει την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας την περίοδο 1999-2009.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9 Εξέλιξη του σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος έναντι των χωρών της ζώνης του ευρώ

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, η συνέχιση της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας δεν θα πρέπει να εξακολουθήσει να βασίζεται στη μείωση των ονομαστικών αποδοχών αλλά και στη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Στη διεθνή βιβλιογραφία αναγνωρίζεται η σημασία του χαμηλού κόστους ανά μονάδα προϊόντος σε επίπεδο επιχείρησης, καθώς βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης, αλλά από μακροοικονομική σκοπιά ενδέχεται να οδηγήσει σε επισφαλή συμπεράσματα (Felipe and Kumar, 2011). Η υποχώρηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πολύ χαμηλά επίπεδα, που προκύπτει από τη μείωση των μισθών, δεν καθιστά απαραίτητα μια χώρα ανταγωνιστική. Υπάρχουν οικονομίες οι οποίες με βάση το κόστος εργασίας χαρακτηρίζονται ανταγωνιστικές αλλά σημειώνουν χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και αντιμετωπίζουν απώλεια μεριδίων στο διεθνές εμπόριο. Συνεπώς, μετά την αρχική μείωση των αποδοχών απαιτείται κυρίως ενίσχυση της παραγωγικότητας και κατά κύριο λόγο προσαρμογή της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στην εγχώρια και την ανταγωνιστική διεθνή ζήτηση.

²⁰ Ο δείκτης υπολογίζεται έναντι 36 εμπορικών εταιρών της Ελλάδας, μεταξύ των οποίων και οι άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ.

Η παραπάνω ανάλυση οδηγεί στη διαπίστωση ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους πρέπει να συμπληρώνεται από την ενίσχυση της παραγωγικότητας. Προς αυτήν την κατεύθυνση απαιτούνται μεταβολές στο παραγωγικό πρότυπο, ενίσχυση των υποδομών, αύξηση των επενδύσεων και του ανταγωνισμού που θα βελτιώνουν την αποτελεσματική λειτουργία των αγορών προϊόντων και εργασίας με έμφαση σε αυτές που θα αναβαθμίζουν την ικανότητα της χώρας να παράγει εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες.

6. Συμπεράσματα

Κατά την πρόσφατη περίοδο, στην προσπάθεια ανάκτησης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και διαχείρισης του χρέους, συντελέστηκε εκτεταμένη δημοσιονομική προσαρμογή και ταυτόχρονα σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας που αφορούσαν τόσο τις εργασιακές σχέσεις όσο και το κόστος εργασίας. Ως συνέπεια όλων αυτών, η προσφορά και η ζήτηση εργασίας επηρεάστηκαν σημαντικά. Το ποσοστό ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας αυξήθηκαν σημαντικά, το ποσοστό απασχόλησης, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υποχώρησε αισθητά και το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας αυξήθηκε οριακά.

Για την άμβλυση των αρνητικών επιδράσεων στην αγορά εργασίας απαιτούνται πολιτικές απασχόλησης που θα συμβάλλουν στη διατήρηση των θέσεων απασχόλησης, θα βελτιώνουν τις δεξιότητες των εργαζομένων και των ανέργων και θα αναστείλουν τη μείωση της απασχόλησης, ιδιαίτερα των νέων, των γυναικών και των μακροχρόνια ανέργων. Βέβαια, η δημιουργία αναπτυξιακών συνθηκών που θα αξιοποιούν το ανθρώπινο δυναμικό μέσω, μεταξύ άλλων, της τόνωσης της ζήτησης, της έμφασης στην παραγωγικότητα, των επενδύσεων ιδιαίτερα στην παιδεία και τις υποδομές, της αύξησης των δαπανών για έρευνα και τεχνολογία, της βελτίωσης της παιδείας, της καινοτομίας, της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης, του περιορισμού της γραφειοκρατίας, της πάταξης της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής, αποτελούν την αναγκαία και βασική προϋπόθεση για την αύξηση της απασχόλησης, τη μείωση της ανεργίας και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Βιβλιογραφία - Πηγές

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2013), Κοινές προσπάθειες υπέρ των νέων της Ευρώπης, Έκκληση για δράση κατά της ανεργίας των νέων.
- Κανελλόπουλος, Κ. και Α. Πετραλιάς, (2010), «Η επίδραση της μετανάστευσης στη θέση των Ελλήνων στην αγορά εργασίας», στο βιβλίο: Η ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά εξελίξεις και προκλήσεις, Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 43-56.
- Λώλος, Σ. και Ε. Παπαέτρου, (2010), «Περιφερειακές αποκλίσεις και εμμονή της ανεργίας: εμπειρικές διαπιστώσεις από τις ελληνικές περιφέρειες, 1981-2008», στο βιβλίο: Η ελληνική αγορά εργασίας: Χαρακτηριστικά εξελίξεις και προκλήσεις, Τράπεζα της Ελλάδος, σελ. 57-76.
- Παπαέτρου, Ε. και Δ. Μπάκας, (2013), «Η ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της κρίσης: ανεργία, απασχόληση και συμμετοχή στην αγορά εργασίας», Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, 38, 69-90.
- Bouis, R. and R. Duval, (2011), "Raising potential growth after the crisis: a quantitative assessment of the potential gains from various structural reforms in the OECD area and beyond," *OECD Economics Department Working Papers*, No. 835.
- Chassamboulli, A. and T. Palivos, (2013), 'The impact of immigration on the employment and wages of native workers', *Journal of Macroeconomics*, forthcoming.
- Delong, B. and L. Summers, (2012), "Fiscal Policy in a Depressed Economy," *Brookings Paper on Economic Activity*.
- Duval, R., M. Eris and D. Furceri, (2011), "The Effects of Downturns on Labour Force Participation: Evidence and Causes", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 875.
- Erceg, C. and A. Levin, (2013), "Labor force participation and monetary policy in the wake of the Great Recession", *Centre for Economic Policy Research*, No. 9668.
- European Central Bank, (2012), "Euro area labour markets and the crisis", *Structural Issues Report*, October, 1-126.
- European Commission, (2012), "Labour market developments in Europe, 2012", *European Economy*, 5/2012, 1-161.
- European Commission, (2013), "Labour market developments in Europe, 2012", *European Economy*, 6/2013, 1-135.
- Herrmann, B. and A. S. Kritikos, (2013), "Growing out of the crisis: hidden assets to Greece's transition to an innovation economy", *IZA Journal of European Labor Studies*, 2(1), 14.
- Hondroyannis, G. and E. Papapetrou, (2002), 'Demographic transition and economic growth: Empirical evidence from Greece', *Journal of Population Economics*, 15(2), 221-242.
- Felipe, J. and U. Kumar, (2011), "Unit labour costs in the Eurozone: the competitiveness debate again", Asian Development Bank, WP No. 651
- Hotchkiss J. L., (2013), "Identifying factors behind the decline in the U.S. labor force participation rate", *Business and Economic Research*, 3 (1), 257-275.
- International Labour Organization (ILO), (2013), Tackling the jobs crisis in Portugal, 1-87.
- Mattingly, M. J. and Smith, K. E., (2010), "Changes in wives' employment when husbands stop working: a recession-prosperity comparison", *Family Relations*, 59, 343-357.
- Morgan, P. S., Cumberworth, E. and C. Wimer, (2012), "The great recession and the American family", Stanford, CA: Stanford Center on Poverty and Inequality.
- OECD, (2010), *Employment Outlook, Moving Beyond the Jobs Crisis*, Paris.
- OECD, (2012), *Employment Outlook*, Paris.
- OECD, (2013), *International Migration Outlook*, Paris.